

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület
havonta megjelenő kiadványa

VIII. évfolyam 85. szám

2004. március

„Emlékek nélkül, népeknek híre csak árnyék,,”
(Vörösmarty Mihály)

A Fővárosi Örmény Klub minden hónap 3. csütörtökén 17 órakor
- hívottan és hívatlanul –
- mindenkit szeretettel vár a
Budapest, V. Semmelweis utca 1-3. I. emeleti zeneterembe

Lapunk az interneten: www.magy-orm.axelero.hu honlapon.

Elektronikus levélcímünk (E-mail): magyar.ormeny@axelero.hu

Elektronikus levélcímünk (E-mail): magyar.ormeny@mail.datanet.hu

---

Az örmény esküvő üzenete

Papi imával folytatódik a szertartás, s benne megint áldás a házasulandókra:

„...Te a Szent Keresztet mint koronát ajándékoztad nekünk, Te, aki egybegyűjtöd azokat, akik szétszórattak, és elszakíthatatlan kötélekkel egybefűzöd azokat...méltóztassál megáldani (keresztvetés) a Te szolgálodat és szolgálódat a Szent Keresztnek ereje által...”

S következik egy háromrészes ének, amelyből a középsőt idézzük:

„Dicsőítsük azt, aki eljött, hogy megtisztelje szent egyházát a dicsőség fényével, és megkoronázza azt a Szent Kereszttel.”

A kereszt... az örmény szertartás nagyon tiszteli s szereti említeni. Mindannyiunknak van keresztje még a házasságban is. De a későbbiekben majd látjuk a szertartási szövegek hivatkozását arra, hogy Isten a keresztviseléshez erőt ad!

Dr. Sasvári László

*****

Beszámoló

*az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, valamint a hozzájuk tartozó független
elektorok 2004. február 7. napján tartott gyűléséről.*

(Bevezető magyarázatként: „az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesülethez tartozó független elektorok” megjelölés alatt azokat értjük, akik ugyan nem az EÖGYKE jelöltjeként indultak a választásokon, ám megválasztásuk után - politológiai kifejezéssel élve - elektorként csatlakoztak az EÖGYKE frakciójához. A további szövegben azonban az idézőjeles „függetlenek” kifejezés alatt már azokat értjük, akik egy másik mondjuk így: örmény-örmény - csoportot alkotva az EÖGYKE partnereként az Országos Örmény Önkormányzat megalakulását előkészítő, elősegítő koalíciós tárgyalásokban részt vettek, illetőleg az OÖÖ szám szerint kisebbik frakcióját.)

Az elektorgyűlést az egyesület elnöke azért hívta össze, mert az Országos Örmény Önkormányzat elnökének lemondása következtében az országos érdekképviselet ügyében

koalíciós válság alakult ki a megállapodást aláíró EÖGYKE és az úgynevezett „függetlenek” csoportja között. (Lásd az EÖGY füzetek 2003. márciusi számát.)

2002. őszén az örmény kisebbségi önkormányzati választásokat - a koalíciós partnerek egymás közötti viszonyában 70-30 %-ban az EÖGYKE nyerte meg, amelynek köszönhetően 66 örmény képviselőt, elektort állíthatott az országban. Ez nemcsak arra utal, hogy nagy társadalmi elfogadottságnak örvend a hazai örménység, hanem arra is, hogy a hazai magyar anyanyelvű, történelmi örménységet a több évszázados együttélés következtében igen nagy szeretet és megbecsülés övezi. A közösség becsült létszáma kb. 15-20 ezer fő. Ezen választási győzelemnek köszönhetően keresett meg bennünket a „függetlenek” csoportja és így kötöttünk koalíciós megállapodást 2003. februárjában.

Az országos elnök 2003. december 5-i lemondását követően a „függetlenek” csoportja megkérdőjelezte a győztes csapat elnökállítási jogát, amely miatt szükségessé vált az elektori gyűlés összehívása.

Az elektori gyűlés az alábbi határozatokat hozta, amelyeket a „függetlenek” csoportjával közöltünk:

1. Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület ragaszkodik az elnökállítási jogához (ezzel kapcsolatban két személy nem adott le szavazólapot, közülük egy fő utólag nemmel szavazott).

2. Az elektorgyűlés továbbra is az erős alelnöki rendszert tartja fenn, Szongoth Gábor alelnök egyhangú megerősítésével az erdélyi származású magyarörmények részéről.

3. Arról is döntött az elektorgyűlés, hogy miután eddig a függetlenek nem választottak személyekre vonatkozó ajánlataink közül, így a továbbiakban egyetlen elnökjelöltet nevez meg (az elektorgyűlés ezt egyhangú szavazattal elfogadta), visszatérve eredeti koncepciónkhoz.

4. Az elektorgyűlés szavazata szerint elnökjelöltünk - mint eredetileg is volt - Lányi Zsolt (45 igen, 4 tartózkodás és 1 ellenszavazat).

A „függetlenek” - Szárkiszján Ádám képviselőjük levele szerint - nem fogadták el az EÖGYKE elnökállítási jogát. A független képviselőkkel a teljes korábbi írásbeli dokumentumanyagot közölve az EÖGYKE kénytelen volt felhívni figyelmüket arra, hogy döntésük az Országos Örmény Önkormányzat megszűnését eredményezheti, ez pedig nem szolgálja a hazai örménység érdekeit. A hazai örménység országos érdekképviselőének fennmaradása a továbbiakban a „függetlenek” döntésétől függ.

2004. március 1.,
dr. Issekutz Sarolta EÖGYKE elnöke

*****

Történelem, hit, vallás

A Fővárosi Örmény Klub februári találkozásának két vendége volt. Az első *Puskás Attila* vikárius, gyergyószentmiklósi plébános, örmény általános helynök, aki az eredetileg meghirdetett „Örmény identitástudat vagy identitászavar” című előadása helyett ezúttal „*Az örmény egyház szerkezeti felépítésének teológiai és történelmi kérdése*” címen tartott nehéz, ám igen érdekes előadást.

A második vendég *dr. Szarka György* szokása szerint vetített képek mellett vázolta, hogy merrefelé is fog vezetni az évenként ismétlődő erdélyi barangolás 2004 augusztusa végén. Ezt - vagyis az útvonalat és hozzá kapcsolódó programokat - lapunk további helyén közöljük. Itt Puskás Attila atya előadásának érdekfeszítő szövegét közöljük (a tudományos jegyzetanyagot részben rövidítettük).

Az örmény egyház szerkezeti felépítésének teológiai és történelmi kérdése

„Miután a mi Urunk, a kereszten felmagasztalt Jézus megdicsőült, kiárasztotta a megígért Lelket. Általa hívta meg és gyűjtötte a hit, remény és szeretet egységébe az Újszövetség népét, vagyis az Egyházat, ahogy az apostol tanítja: «egy a test, egy a Lélek, mint ahogy hivatásunk is egy reményre szól. Egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség» (Gal 3,27-28). (...)

Így az Egyház, vagyis Isten egyetlen nyája, mint a népek között felemelt zászló, a béke evangéliumát hirdeti az egész emberiségnek, miközben reménységgel telve vándorol égi hazája és célja felé" - olvassuk a II. Vatikáni Zsinat Unitates Redintegratio c. dokumentumának bevezetőjében.

„Krisztus varratlan köntösét szakadások tépték" - ez történelmi tény. Az örmény egyház is egy vérpiros folt Krisztus vérral átitatott köntösén, és egy enyhe kis örmény szakadás is hozzájárult ahhoz, hogy ezen a köntösön a szakadás még mélyebb legyen. Ennek a szakadásnak a vonalán próbálunk elindulni az alábbiakban, hogy felfedezzük, mit jelentett az örmény egyház szempontjából az egység felbontásának bűne; mik ennek konkrét megnyilvánulásai, és milyen feladatok hárulnak ránk, akik ebbe a helyzetbe csöppentünk és vállunkon viseljük az évezredes örökséget.

Először is annak feltérképezésére vállalkozunk, hogy miként alakult az örmény- és a világegyház kapcsolata az első századokban. Egy nehezen érthető dogmatikai, krisztológiai kérdéssel állunk szemben, amely napjainkban már túlhaladott, de a „tudós becsületesség" megkívánja tőlünk pontos ismeretét. Ennek ismeretében konkrétan az örmény egyház szerkezeti felépítésére irányul figyelmünk: hogyan alakult ki az örmény egyházban egy apostoli és egy katolikus irányzat, és mit jelent ez az erdélyi örmény gyökerű magyarörmények számára.

Akadémiai körökben elfogadott tény, hogy Krisztus egyetemes egyházának szakadását a Kelet egyházának elszakadása jelentette Nyugat egyházától. Ekkor távolodott el ugyanis Konstantinápoly Rómától, és lett végérvényesen keleti görög és nyugati római egyház.

Az örmény egyház kérdése azonban nem ehhez, hanem sokkal korábbi eseményekhez kötődik. Az „örmény egyházszakadásnak" nem is kifejezetten ecclesiológiai (egyháztani) vonatkozása van, mint az ortodox egyházak esetében, hanem krisztológiai kérdés, és azokkal az első századbéli teológiai nehézségekkel függ össze, amelyek az un. krisztológiai dogma kikristályosodásánál és megfogalmazásánál merültek fel. Az egyetemes egyház egy olyan szakaszára tehető az örmény egyházszakadás kérdése, amikor a keresztyén világot az a kérdés határozta meg, hogy - profánul fogalmazva - Jézus Krisztus milyen mértékben ember és Isten, mennyi benne az emberi és mennyi az isteni, és hogyan lehet elképzelni az istenségnek és emberségnek kapcsolatát egyazon személyben. Ha ugyanis túlságosan kiemeljük a megtestesült Ige emberségét, akkor háttérbe szorulhat istensége (Áriusz tévedése), ha viszont túlságosan kiemeljük istenségét, akkor nyugodtan megkérdezhetjük, hogy akkor Jézus Krisztus valóban valóságos ember volt-e, vagy sem? (A kérdés Apollinariusz tévedésével függ össze).

Az örménység számára is meghatározó vita Nesztóriusz tanításával kapcsolatban robbant ki, akit az Efezusi Zsinat (431) kifejezetten elítélt, mert amikor azt tanította, hogy „valldd a méltóságos Egységet, miközben a természetek maradnak", az egységet nem valóságosan (szaknyelven; ontológiailag), hanem csak erkölcsileg képzelte el Jézus személyében (olyan érvek alapján, hogy Jézus pl. nem ismerte a végítélet pontos idejét, stb.). Nesztóriusz tanításának ellensúlyozására, amely túlságosan szétválasztotta a két természetet (difizitizmus) megszületett egy olyan teológiai irányzat, amely Jézusban egy szigorú egységet tanított, és amit a dogmatika reális monofizitizmus névvel ismer (olyan keveredés, mint csepp a tengerben, stb.) és Eutichész nevéhez fűz.

Anélkül, hogy elmerülnénk a kérdés elemzésében, megjegyezzük, hogy a krisztológiai vita végső megoldását a Kalcedoni Zsinat jelentette (451): „egyetlen Fiút kell vallani, ugyanazt, aki tökéletes istenségében és tökéletes emberségében, [...], egy és ugyanazon Krisztust, Fiút, Urat és Egyszülöttet, akit két természetben keveredés, változás, megosztottság nélkül ismerünk el, ahol a természetek közötti különbség az egyesülés révén semmi esetre sem szűnt meg, hanem sokkal inkább megmarad minden természet sajátossága és egy Személyben és egy hypostasisban egyesül, nem oszlik meg a két természet között, és nincs szétválasztva”.

Az örmények Nesztóriusz tanítását elítélték, de mivel úgy tűnik, hogy ugyanez a tan érvényesült a kalcedoni zsinaton, jóhiszeműen szembefordultak a zsinattal, amit idővel az egyetemes egyház elfogadott, és aminek tanítása a mai napig is érvényben van. A szembefordulás kettős történelmi okra vezethető vissza. Először is az örmények a szírek egy kisebb csoportjának hatalmába kerültek, akiket a Kelet-Római Birodalom területén üldözni kezdtek, mert Jézusban a két természet keveredését tanították. Másodsorban az örmények pontosan a zsinat évében vívták meg Awarayr mellett, Vartan Mamikonian vezetése alatt a perzsákkal szemben azt az ütközetet, amely az örmény nép második keresztsége, helyesebben vérkeresztsége. Egyértelmű, hogy a politikai helyzet akadályozta a kalcedoni zsinaton való részvételt, és az akkori kommunikációs eszközök sem tették lehetővé azt, hogy viszonylag rövid időn belül értesülhessenek a zsinati döntésekről. 451-re tehető tehát az örmény egyház elszakadása a keleti egyház ortodox világtól. Ennek az állapotnak szentesítésére a II. dwini zsinaton, 552 július 11-én került sor, amikor az örmények önálló időszámítást kezdtek, és amit napjainkban a különféle kiadványokban a hagyomány kedvéért csupán megjelölnek, de nem követnek.

Idővel maguk az örmények is felfedezték a kalcedoni zsinat valódi mondanivalóját (Odzenaci János) és a jelenlegi dogmatika sem vádolja az örményeket monofizitizmussal, hanem a kopt, káld és jakobita egyházakkal együtt a prekalcedonita jelzővel illeti, ezzel is jelölve, hogy ezek az egyházak nem eretnekek, hanem úgymond „leragadtak” a Kalcedoni Zsinat előtti állapotnál.

A katolikus és az örmény egyház szempontjából fontos esemény volt I. Karekin ecsmiadzini katolikosz 1996-os római látogatása. December 13-án a katolikosz a katolikus egyházfővel aláírt egy Közös Nyilatkozatot, amely az ezeröttszáz évig tartó teológiai vitában mérföldkövet és remélhetőleg végállomást jelent.

A Szentatya 1997 január 22-i általános kihallgatásán így emlékszik az eseményre: „teológiai megnevezés, nyelvi nehézségek, kulturális különbségek akadályozták meg évszázadokon keresztül a valódi párbeszédet. Nagy örömünkre megadta az Úr, hogy végre közösen vallhassuk meg hitünket Jézus Krisztusban, valóságos Istenben és valóságos emberben. Róla állítottuk a Közös Nyilatkozatban, hogy «valóságos Isten istenségében és valóságos ember emberségében; istensége egyesült emberségével Isten egyszülött Fiának személyében, egy olyan egységben, amely valóságos, tökéletes, keveredés, váltakozás (alteráció) nélküli, megoszthatatlan és szétválaszthatatlan.»

Az örmény egyház életében a Bizánctól való eltávolodás meghatározó volt. A jelenlegi helyzet más képet mutat, hiszen a Közös Nyilatkozat után semmiféle teológiai különbség nincsen az örmény és a katolikus egyház között. Van azonban egy ekkleziológiai (egyháztani) különbség, amelynek áthidalása komolyabb problémát jelent. Mindannyian tudjuk, hogy az örmény egyházban létezik egy örmény apostoli és egy örmény katolikus egyház.

Ennek tárgyalása előtt azonban tisztáznunk kell azt a terminológiai különbséget, amit az örmény apostoli egyházon belül tapasztalunk. Mit jelent az, hogy apostoli egyház, és miért nevezük az örmény egyházat apostolinak? Az örmény egyház megnevezésénél ugyanis nem csak az apostoli, hanem olykor a gregorián jelzővel is találkozunk. A gregorián és apostoli jelzők közötti különbségnek történelmi-ideológiai a gyökere, és használatuk attól függ, hogy melyik kifejezést részesítjük előnyben. A gregorián (luszavoragan jegereci) megnevezés a

Cezareában püspökké szentelt Világosító Szt. Gergely nevéhez fűződik, aki mint ismeretes - megkeresztelte III. Trdat királyt. Az örmény egyház apostoli (arakelagan jegereci) eredete Tádé (és Bertalan) apostolra vezethető vissza és a róluk szóló szíriai Tádé/Addai ókeresztény legendához fűződik. A legenda szerint az edesszai Abgar Ukkama király hallva Jézus csodálatos tevékenységéről magához hívta, hogy gyógyítsa meg őt és uralkodjon vele. Jézus maga helyett Tádé apostolt küldi a királyhoz. A történelem a királyt az „örmények” királyának is ismeri, amiből arra lehet következtetni, hogy Tádé Örményországban is működhetett és itt is szenvedett vértanúhalált Sanatruk király idejében, akit a legenda Abgar fiaként említ. A tudósok szerint mindebből annyi felel meg a történelmi valóságnak, hogy a II. században valóban létezett egy Sanatruk nevű örmény király, aki a „korszellemnek” megfelelően, és valószínűleg a szomszédos Római Birodalommal való jószomszédi viszony megőrzése érdekében maga is üldözte a keresztényeket. Így a Tádé legendának (és a Szt. Bertalan legendának) valóban lehet történelmi alapja. Egyes örmény történészek ezért szívesebben emelik ki az örmény egyház apostoli eredetét, mint pl. M. Ormanian, ahol a szerző a minden örmények pátriárkális székének számozását (a Világosító Szt. Gergely utódaitól eltérő jelöléssel) Szt. Tádé apostollal kezdi. Az örmény apostoli egyház megnevezés azonban metodológiailag olyan szempontból helytelen, hogy pl. a Rómával később egyesült örmény-katolikus egyház is apostoli, amennyiben Péter székéhez kötődik, amiről ebben a vitában gyakran elfeledkeznek. Ha viszont a keleti nemzet-egyházi szempontot vesszük figyelembe, akkor bizonyos, hogy az apostoli jelző használata helyes.

Az örmény egyház megnevezésénél sokkal fontosabb az örmény egyház autokefáliájának és az örmény egyházi identitástudat kialakulásának kérdése. Örményország egyértelműen missziós terület volt, és ebben Bizánc szerepe meghatározó. Világosító Szt. Gergely sem volt tiszta örmény származású, és szentelésére Cezareában került sor. Bizánc szívesen fenntartotta volna ezt az „erőviszonyt”, de ez egyben azt is jelentette volna (és de facto erről volt szó), hogy az örmény egyház Bizánc alárendeltje. Ennek az alárendelt viszonynak megszüntetésére Pap király idejében (368-374) került sor, aki Manazgerti Izsáknak (373-377) megtiltotta, hogy Cezáreába menjen és ott szenteljék püspökké.

Az örmény egyház önállósulásának útján mérföldkövet jelentett egy új lelki központ kialakítása. A korábbi pogány időkben fennmaradt Asthisat helység helyett a katolikosz fontosnak tartotta a püspöki székét Vagharsapat, a király központja közelébe helyezni, ami biztonságot és befolyást is jelentett. A legenda szerint maga az Egyszülött mutatta meg az építendő templom helyét, az örmény apostoli katolikosz székhelyét. Innen a helység neve, Ecsmiadzin (az Egyszülött alászáll), ahol ma is őrzik azt a követ, amelyre a legenda szerint az Egyszülött alászállt. A megnevezésnek van egy ideológiai alapja is, hiszen az örményeknek ezentúl már nem a görögök kell megmutassák az igaz hit útját, hanem maga az Üdvözítő az, aki az örmény egyházat „vezeti”. A történelmi objektivitás azonban megkívánja annak figyelembevételét, hogy az örmény egyház nem szakította meg kapcsolatait Bizánccal, amire Arahezaci Guit (461-478) és Othmseci Babgen (490-516) katolikoszok esete bizonyít, akik Bizánccal a perzsa elnyomás ellenére is élénk kapcsolatot tartottak fenn.

Az örmény egyházban azonban nemsokára egy újabb szakadás állott be, aminek oka az „ezeregy templom városának”, Áninak a pusztulása (1054). Az örmény egyház életében egyrészt ez, másrészt a Cilicia területén épült egyre több kis kolostor az ecsmiadzini katolikoszi szék elmozdulását eredményezte. Cilicia stratégiai helyzeténél fogva kulcsszerepet játszott a Szentföld felszabadítására induló kereszties hadjáratok idején, ugyanis a kereszténység utolsó bányájának bizonyult. Érthető, ha az örmények ebben az időben politikai és egyházi szempontból is keresték a nyugattal való kapcsolatot. Erre az időre tehető az ecsmiadzini katolikoszi szék vándorlása, amely több lépésben történt: Thavblourba (1062), majd Dzamendavba (1072) majd Akhtamár (1113), Dzovkba (1116). A hely azonban mégsem bizonyult biztonságosnak, hiszen pár évvel később, 1150-ben a főpap

átköltözött a ciliciai tartományokhoz közelebb álló, az Eufrátesz partján fekvő Hromklába. Az örmények kihasználva a történelmi helyzetet (a frankok edesszai veresége) elérték azt, hogy Cilicia koronája 1188-tól II. Lewon báró fejére kerüljön, aki I. Lewon néven „Kis Örményország” királya lett.

Az örmények ebben az időben szoros kapcsolatba kerültek a latinokkal, ami kezdetben nagyon barátságos viszonyt jelentett (a kérdésre még visszatérünk). Ennek következménye pl. az örmény püspöki süveg, ami a római püspöki süveghez hasonlít, és amit úgy az örmény gregorián, mint katolikus egyházfő használ.

A ciliciai királyság megalapításának és az örmény király megkoronázásának egyértelműen politikai jellege volt. A keresztes hadjáratokat elindító pápák ebben az erős keresztény tömbben látták a kereszténység jövőjét az araboktól és mongoloktól veszélyeztetett területen. Ezért amikor I. Hetum (1226-1269) a mongol betörés után elfogadta a mongol felsőbbiséget, a pápa kénytelen volt megerősíteni „lelki hatalmát”: ferences és domonkos pátereket küldött az örmény területekre, ezzel egyértelműen bosszantva a Rómával ugyan jó barátságban élő, de egyházilag nem egyesült örménységet. A latinizálás addig „fajult”, hogy II. Hetum (1289-1301) belépett a ferencrendbe. Ugyanakkor a katolikoszi szék az arab támadások miatt már Hromklában sem bizonyult biztonságosnak, és 1292-ben átkerült Sisbe (jelenleg Kozán, Törökország).

A Ciliciai örmény királyság külső és belső csatározások miatt Lusignan V. Leon (1374-5) uralkodásával megszűnt, és az uralmat átvették a mameluk törökök. Ezzel a kereszténység védőbástyája ezen a vidéken elpusztult, a ciliciai királyi címet átvette a ciprusi uralkodó és a Savoya-ház. Napjainkban csak elszórtan élnek örmény közösségek az egykori Cilicia területén, amihez hozzájárult az 1915-ös örmény mészárlás, amely a 20. sz. első genocídiuma.

Ennek a rövid történelmi vázlatnak célja az volt, hogy megértsük a katolikoszi szék vándorlását, és azt az eseményt, amit a ciliciai királyság megszűnése eredményezett. 1441-ben ugyanis Nagy-Örményországból az a kérés érkezett Sisbe, hogy a katolikoszi szék térjen vissza eredeti helyére, Ecsmiadzinba. A kérést Gergely IX Mouszapegianc (1439-1446) katolikosz visszautasította, ezért egy 17 püspökből álló szinódus Kirakos Virapetsi személyében új ecsmiadzini katolikoszt választott, aki Minden Örmények Katolikosza címet viseli. 1921-ben az „otthon” maradtak átkerültek először Aleppóba, majd 1930-ban Bejrút egyik külvárosába, Antilliászba.

A jelenleg hivatalban levő két katolikosz - Öszentsége II. Karekin (1999-től) és Öszentsége I. Aram (1995-től) - közötti kapcsolat a keleti gyakorlatoknak megfelelően kollegiális. A keresztény világ közfelfogásában az ecsmiadzini katolikoszi szék számít hitelesnek, elsősorban Örményország függetlensége óta. Mások szerint a folytonosság Sisbe irányul, ezért ez a hitelesebb, ennek eldöntése azonban nem ide tartozik. Az örmény apostoli egyházban így négy közigazgatási egység létezik: Minden Örmények Legfőbb Katolikosza Ecsmiadzinban, a Ciliciai Katolikoszátus Antilliászban, a Jeruzsálemi Örmény Pátriárkátus (Szent Jakab trónján Óboldogsága Torkom pátriárka vezetése alatt 1990-től) és a Konstantinápolyi Örmény Pátriárkátus Óboldogsága Meszrop pátriárka vezetése alatt (1998-től).

Ha folytatjuk a dikrónikus megközelítési módszert, az örmény egyházszerzet kialakulásának újabb fordulatára figyelünk fel. Az örmények Rómával való kapcsolata külön fejtegetést érdemelne. Már korábban említettük, hogy a Ciliciai királyság területén élő örmények kapcsolatba kerültek a latin egyházzal, elsősorban a ferences és domonkos szerzetesek révén. A latin szerzetes missziós elvei azonban nem minden esetben feleltek meg a mai ökumenikus elveknek, és sokszor a prozelitizmust célozták. Így pl. II. Lewon a koronázása alatt a latin hitvallást tette le. A ferencesek és domonkosok hatására a sisi 1307-es és az adanai 1316 (1317?)-es zsinaton az örmények elfogadták ugyan az uniót, amit a Keleten maradt örmények egyértelműen elutasított. De Örményországban is hasonló helyzet alakult

ki, szintén a ferencesek és domonkosok hatására. Itt megszületett az Egyesültek Kongregációja és a nachicseváni érsekség, amely egészen 18. századig létezett, és ennek jogutódja talán a jelenlegi „frankok” örményországi érseksége, amelynek jelenlegi főpásztora a konstancai (Dobrudzsa) Msgr. Nerses Der Nersesian Omech, akit Örményország függetlenné válása után, 1992 november 11-én nevezett ki II. János Pál pápa. Az érsekség székhelye az egykori Alexandropolis, ma Gjumri városa, fennhatósága kiterjed nem csak Örményországra, hanem Grúziára, Azerbajdzsánra és Kelet-Európára, Erdély kivételével.

Az örmény és a római katolikus egyház közötti kapcsolat és közeledés csúcsát jelentette a 1439-es Firenzei Zsinat. Történelmi eseménynek számít, hogy 1439 november 22-én IV Jenő pápa, nyolc bíboros, öt érsek, harmincöt pap, huszonöt apát és két örmény pap, Serkis és Tamás aláírta az uniós formulát, amellyel akkori felfogás szerint visszatértek a katolikus egyház kebelébe. Az unió azonban csak addig tartott, amíg az örmény területek a római egyházat képviselő Genova hatalma alatt voltak, de elhidegült a viszony, amikor a mamelukok elárastották az országot. Mindez talán azt bizonyítja, hogy a firenzei uniónak csupán politikai jelentősége volt, és nem mély vallási meggyőződésből született. 1475-ben a katolikoszátus újra elszakadt Rómától és a katolikus örményeknek nem volt saját püspökségük. A pápa ezért 1650-ben megalapította az Örmény Kollégiumot, aminek jelenlegi jogutódja az 1893-ban XIII. Leó által alapított Leoninum (Pontificio Leonino Collegio Armeno).

A Firenzei Zsinaton azonban történt egy olyan esemény is, amelynek közvetett eredménye az örmény katolikus hierarchia megszületése a galíciai területeken, ahová az örmények Ani pusztulása után jutottak. Templomuk, székesegyházuk volt, ami a szovjet rendszer alatt raktárként szolgált és jelenleg is igen lepusztult állapotban van. A lembergi (ma Lviv, Ukrajna) örmény katolikus hierarchia megszületését az is meghatározta, hogy 1439 december 15-én a korábbi uniós egyezménytől teljesen függetlenül a lembergi Gergely püspök aláírta a Rómával való „egyesülést”, amely G. Hofmann történész szerint a későbbi unió „prelúdiuma” volt. 1630-ban ugyanis Toroszovics Miklós lembergi érsek aláírta az egyesülést, amit a Barberini pápa, VIII Orbán 1635-ben megerősített. Örmény katolikus szempontból az 1630-as esztendő azért meghatározó, mert ez az örmény katolikus hierarchia és egyház megszületésének igazi dátuma.

Ha időben követjük az eseményeket, akkor figyelmünk az antoniánus és a mechitarista rendre irányul. Az örmény antoniánusok Remete Szent Antal életpéldáját követték, a 18. században jöttek létre latin kezdeményezésre, az örmények misszionálása céljából. A rend azonban 1871-ben majdnem teljes egészében megszűnt, egyesek szerint szellemiségét a bzmommari Pátriárkális Klérus viszi tovább.

A mechitarista rendet Szent Benedek regulája alapján Sebastei Mechitár (vigasztaló) (1676. 07. 02, Kisörményország, Szebaszte -1749. 04. 27, Szent Lázár Szigete, Velence) alapította Konstantinápolyban 1701-ben, és 1717-ben jöttek át Velencébe, ahol rendelkezésükre bocsátották a leprások szigetét. A sziget a nyugati örménység egyik legfontosabb kulturális központja lett. A rend azonban két kongregációra szakadt: Ordo Mech. Venetiarum és Ordo Mech. Vindobonensis. Az idősebb örmény szerzetesek 1773-ban Triestbe költöztek, majd 1810-ben Babikian apát vezetése alatt Bécsbe, ahol a most már róluk elnevezett utcában megalapították a mechitarista kolostort, könyvtárat és kulturális központot. A két kongregáció 2000-ben egyesült, és így közös erővel próbál szembenézni a nyugati szekularizáció hatása alatti világunk egyre nagyobb kihívásaival. A mechitaristáknak rendházaik vannak Libanonban, az Egyesült Államokban, noviciátussal Rómában, majd Bécsben, Libanonban próbálkoztak. Jelenlegi egyházpolitikai szempontból azért jelentős a szerepük, mert megpróbálnak híven megfelelni II. János Pál pápa ökumenikus törekvéseinek.

Mint az ősi örmény hagyományok őrei, a Szentatya szemében ők azok, aki az örmény apostoli és katolikus egyház közötti közeledésben a híd szerepét töltik be, törekvésüket az

apostoli egyház is értékeli. (Érdemes megjegyezni, hogy a jelenlegi örményországi érsek, Mons. Nerses Der Nersesian mechtarista szerzetes, és utódlási joggal rendelkező segédpüspöke szintén mechtarista. Az apostoli egyház ugyanis ragaszkodik ahhoz, hogy mechtarista legyen az örményországi érsek).

Az örmény katolikus hierarchia kialakulásában jelentős esemény a XIV. Benedek által az 1742 november 26-i konzisztóriumon létrehozott örmény katolikus pátriárkátus, melynek első pátriárkája az Aleppóból Libanonba menekülő Abraham Ardzivian, aki később az I. Péter nevet vette fel (1742-1749). A Bolognai Egyetem könyvtárában négy értékes örmény evangélium található, amelyek egyértelműen bizonyítják a pátriárka pápa-hűségét: „Jézus Krisztusnak örmény nyelvű és az örmény idő szerint 593-ból, vagyis 1144-ből származó négy szent evangéliumát, amelyet nem sokkal ezelőtt a mezopotámiai Edesszában lévő Szír Szent Efrém kolostorban egy ólomdobozban az oltár alatt találtak meg, Péter Ábrahám Nesor, Ciliciai örmény pátriárka ajándékozza nagy jótevőjének, Őszentsége XIV. Benedek pápának az úr 1743. esztendejében". A két személy közötti kapcsolat meghittebb volt, és kapcsolatuk jobb jövőt ígért, mint a Firenzei Zsinat uniója. A pátriárkátus székhelye a biztonságot ígérő libanoni hegyekben, Harisszában volt, majd 1749-től néhány kilométerrel távolabb Bzommárba került át, ami jelenleg is XIX. Nerses Péter székhelye. Bzommar fennhatósága alá tartozott Cilicia, Szíria, Palesztina és Egyiptom. Róma tulajdonképpen minden püspökséget alárendelt neki, kivéve Isztambul, ahol a korábban latin fennhatóság alá tartozó örmények az 1750-es években egy saját vikáriust kaptak, aki azonban továbbra is a latin apostoli helynök fennhatósága alá tartozott. 1830-ban viszont az örmények egy önálló érsek-primást választottak, és ezzel kiszakadtak a latin fennhatóság alól, ugyanakkor a ciliciai pátriárkához sem tartoztak. Így de facto három örmény katolikus hierarchia létezett egy időben: Lembergben, Isztambulban és Bzommárban.

A kritikus helyzet a két utóbbi kapcsán merül fel és csak 1866-ban változott, amikor IX. Hassun Péter fennhatósága alatt Konstantinápoly székhellyel sikerült egyesíteni őket. Bizonyos nehézségek miatt (laikusok egyházi ügyekbe való túlzott beavatkozására, az egyház anyagi ügyeinek kezelése) a konstantinápolyi pátriárka széke elhagyására kényszerült, és Rómába menekült, ahol 1911-ben egy örmény katolikus szinódust hívtak össze. Itt rendeződött az örmény hierarchia helyzete.

A helyzet azonban továbbra sem volt megoldott. Az 1915-ös népirtás ugyanis 17 püspökség megszűnését eredményezte, és a török kegyetlenség a klérus 50%-ának halálát okozta (legkiemelkedőbb közülük boldog Maloyan Ignác mardini érsek, akit 2001-ben emelt oltárra II. János Pál pápa). Így Keleten mindössze három örmény katolikus egyházkerület maradt fenn: Konstantinápolyban, az egyiptomi Alexandriában és Aleppóban. Az örmény hierarchia 1928-ban egy újabb szinódusra gyűlt össze Rómában (emléktábláját a római örmény templom őrzi), ahol megszületett a jelenlegi „nyugati” örmény pátriárkátus. Ekkor a pátriárkátus székhelye végérvényesen Bejrútba került (Bzommar). A pátriárkátus magába foglal négy érsekséget (Bejrút, Bagdad, Aleppó és Konstantinápoly), két püspökséget (Damaszkusz és Jeruzsálem), és vannak pátriárkális kormányzóságok is (Isfahan, az egyiptomi Alexandria, Kamisli, Görögország).

Ezzel pedig eljutottunk előadásunk utolsó pontjához, az erdélyi örmények kérdéséhez. Mint ismeretes, az erdélyi örmények ősei Moldvában még nem egyesült örmények voltak. Püspökük 1649 óta Minász volt, aki a gyergyói határszélen letelepedett örményeknek volt a püspöke, de aki útban Lemberg felé hamarosan meghalt (1686). 1684-ben a római Propaganda Fide missziós kongregáció ifjú végzettje, Oxendiusz Verziurescu (1687-1714) érkezett Erdélybe, aki az apostoli örményeket apostoli buzgósággal a katolikus egyház berkeibe térítette. Ő lett az erdélyi örmény püspökség első és utolsó püspöke, utódai ugyanis vagy apostoli vikáriusok, vagy főesperesek voltak. Mivel az örményeknek nem sikerült saját püspököt választaniuk, Róma 1741-ben, elfogadva a helyzetet, az örményeket az erdélyi

püspök fennhatósága alá helyezte.

Jóllehet a Szentszék és Románia közötti konkordátum értelmében 1930. június 5-én megszületett az önálló Katolikus Örmények Ordinariátusa egy apostoli kormányzó vezetése alatt, akinek joghatósága kiterjedt a bukaresti mechitarista misszióra és a csernovici plébániára is, a Román Népköztársaság kikiáltása után (1947. december 30), az örmények attól való félelmükben, hogy a görög katolikusok mintájára őket is beolvasztják a keleti (örmény) egyházba, inkább római katolikusokká váltak. A kommunista Kultuszminisztérium 1951. december 27-én az Ordinariátust a gyulafehérvári püspök alá rendelte, de Lengyel Zoltán apostoli kormányzó (1939-1964) fenntartotta „a joghatóságból folyó és lelki jogokat az örmény szertartású katolikus papokra és hívekre vonatkozólag”. Ezzel részben visszaállott a konkordátum előtti állapot.

Az erdélyi örmények egy csoportja Erdély elvesztése után átköltözött Magyarországra, ahol a budapesti Orlay utcában egyházközséget hoztak létre, lelki gondozásukat pedig a bécsi mechitaristák vállalták. Jelenlegi helyzetük a kulturális (elsősorban nyelvi) nehézségek miatt még tisztázásra vár.

A jelenlegi örmény egyház is imádkozik azért, hogy a fizikai megosztottság ellenére egy maradjon a hit, az ősök hite, im hajragan havadki, ahogyan Nerszesz Shnorhali (1102-1173) írja:

„Egyházai, könnyezetek
Ég nászágyán szép jegyesek
Hű nővérek, jó fivérek,
Négy sarkán e széles földnek,
Városok, kis faluhelyek,
Minden kis népek s nemzetek,
Krisztust mind ki híven követ,
S keresztnek hajt térdet-fejet...”.

Elhangzott Budapesten a Magyarok Házában, 2004. február 19-én

Jegyzetek

1 Örményország kereszténnyé válásának időpontja vitatott, a jelenleg elfogadott 301-es időpont nem reális. B. L. Zekiyán velencei professzor szerint erre leghamarabb 314 körül kerülhetett sor, mert

- 1) ez az egyetlen dátum, amely figyelembe vesz minden hozzá fűződő történelmi eseményt;
- 2) Atanaginesz vértanú ereklyéinek Gergely által Örményországba való átvitele nehezen helyezhető 303-nál korábbi időre, hiszen ez a szent vértanúságának éve;
- 3) Szent Hripszime és Gajane Rómából örmény földre menekült keresztény nők vértanúságának ideje Maxentius idejére tehető, pontosabban 306-ra;
- 4) a Szt. Gergely életében említett zsinat, amelyre a G. Garitte által felfedezett Agatangelosban találunk utalást, és amelyet Gergely püspökké szentelése alkalmával tartottak Cezareában, 314 őszére tehető, hiszen más források tudósítanak arról, hogy az ankyrai zsinat után ugyanabban az évben egy más zsinatot is tartottak;
- 5) nem valószínű a rómaiakkal szövetséget kötött király megtérése és Gergely cezareai útja akkor, amikor a birodalomban üldözték a keresztényeket. Erre leghamarabb 313 után, Daia halála után kerülhetett sor, legvalószínűbb, hogy 314-ben. Mindez nem semmisíti meg Örményország, mint első teljességében keresztény ország „privilegiumát”, hiszen Nagy Konstantin császár milánói rendelete csak a vallásszabadságra vonatkozott. Vö. BOGHOS LEVON ZEKIYAN, Storia Bella chiesa armena. Appunti schematici delle lezioni, Roma 2002, 2 III. B.

- 2 Az örmény egyházi függetlenedés történetéhez, az örmény egyházi ideológiához ld. WOLFGANG HAGE, Armenien L, JOSEF HÖFER, KARL RAHNER (Hg.), Lexikon für Theologie und Kirche, Freiburg - Basel Wien, 1957-1965, Bd. 142-45.
- 3 Vö. Ordinarius pro Armenis Catholicis, Kolozsvár 2001, 22
- 4 Exultate Deo kezdetű uniós bulla, vö. DH 1310-1328.
- 5 Keleten vannak káld, maronita, szír, etiópiai antoniánusok, nyugaton a szellemiséget a hoszpitéliusok, antoniusok (1 kolostor, amely 1615-ben alakult, a Szent Antal Lovagrend (1382-ben Albrecht von Bayer) alapította a Szentföld visszahódítása céljából. Vö. HOFIFMANN, K., Antoniusorden, in JOSEF HÖFER, KARL RAHNER (Hg.), Lexikon für Theologie und Kirche, Freiburg - Basel - Wien, 1957-1965, Bd. 1, 676 k.
- 6 Vö. Ibidem.
- 7 1715-ben a görgényszentmirei örmény püspökválasztó gyűlés nem tudott dönteni. Dr. Theodorovics Mihályt (1721-1760) Mária Terézia püspökké nevezte ki, de Dániel Tódor királyi örmény tanácsos megakadályozta a kinevezés végrehajtását. III. Károly király 1738-ban engedélyezte az erdélyi örmény püspök megválasztását, de az örmények nem tudtak a Szentszékkal megegyezni. Vö. Ordinarius pro Armenis Catholicis, Kolozsvár 2001, 34.
- 8 Ibidem, 32.
- 9 Idézet a költő Siralom Edessza elestén c. verséből, in SCHÜTZ Ö. (szerk.), Hajk és Bel harca, Szombathely 1995, 156.

*****

A 2004-es barangolás őseink földjén

(Amint a februári klubestről szóló beszámolóinkban említettük, dr. Szarka György - Gyuri bácsi - ismertette a 2004 augusztus 23-30 közötti Erdély-járó útitervet.)

Erdélyjárás felsőfokon

(Csík, Gyergyó, Mezőség, felső Maros áttörés, Küküllők-mente, Torockói-hegyek, Királyerdő, Kalotaszeg)

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület útiterve

ÚTVONAL: Budapest - Ártánd - Rév - Tordaszentlászló - Torockó - Kolozsvár - Vasasszentgotthárd - Cege - Szék - Szamosújvár - Bonchida - Válaszút - Szászrégen - Marosvécs - Holtmaros - Szalárd - Gyergyóditró - Gyergyószentmiklós - Libán-tető - Zetelaka - Csíkszereda - Csíkszépvíz - Székelyudvarhely - Székelyderzs - Székelydália - Bögöz - Segesvár - Almakerék - Nagybaromlak - Marosszentimre - Tordaszentlászló - Kalotaszentkirály - Nagyvárad - Ártánd - Budapest

Időtartam: 8 nap (2004. augusztus 23-30.)

Autóbuszos útvonalhossz: kb. 2 250 km

Utasbiztosítás: Credit Suisse Rt.

Ellátás: félpanziós (reggeli és estebéd)

Szükséges felszerelés: sportruházat, szélkabát, sportcipő, elemlámpa.

A csoportot erdélyi szakvezetők kísérik a társasutazás kezdetétől annak végéig.

Főbb események:

- Részt veszünk az erdélyi magyarörményekkel a csíkszépvízi találkozón
- Válaszúton irodalmi emlékezést tartunk
- Cegén, Vasasszentgotthárdon és Kolozsváron ugyancsak irodalmi megemlékezések
- A Mezőségen, a Maros-völgyében, a Görgényi- és a Kelemen havasokban a hely szellemét

elevenítjük fel

- Bejárjuk a Szalárd völgyét, Istenszéke és a Funtinelli tisztás vidékét
- Koszorúzunk Marosvécsen
- Ismertetőt hallgatunk meg Holtmaroson és Szászrégenben
- Bögöz, az elárasztott falu
- Ady Endre- emlékek a Kalota partján
- Kolozsvárott az Európa Nostra-díjas Kálvária és Kós Károly Kakasos temploma
- Hunyadi János romjaiban is impozáns temploma Marosszentimrén
- Szent László-freskók Székelyderzszen (a világörökség része) és Bögözön
- Freskós templom Székelydályán
- A Makovecz Imre által tervezett Magyar Szentek temploma Csíkszeredán
- Szász erődtemplom Nagybaromlakon (világörökség)
- Városnézés Kolozsváron
- Ellátogatunk a Házsongárdi temetőben Apáczai Csere János, Tóthfalusi Kiss Miklós, Dsida Jenő, Kós Károly, Reményik Sándor síremlékéhez

Túrázunk:

- Torockószentgyörgyön a várhegyre
- a Révi-szorosban a Zichy barlanghoz, ahol megkoszorúzzuk Czárán Gyula emléktábláját (a barlang egyik feltárója és kiépítője)
- gyönyörködünk a Gyergyói-havasok, a Nagybagyos és a Hargita panorámájában a Libán-tetőn
- szíveslátás szilvóriummal, kisüstivel, áfonyapálinkával, frissensült házikenyérrel, hólabdával, csörögével és meglepetésekkel Zetelakán és Kalotaszentkirályon
- búcsúvacSORa a Tamás vendéglőben
- mezősegi és felszegei népviselet és néptáncbemutató Széken és Kalotaszentkirályon
- Kirkósa Júlia operaáriákat énekel Tordaszentlászlón a református templomban
- találkozó Nagyváradon a Kiss Stúdió művészeivel
- kalotaszegi és székely családoknál személyes tapasztalatokon keresztül megismerjük az erdélyi emberek vendégszeretetét és őszinte barátságát

Részletes program:

1. nap

Indulás: reggel 6 órakor a Batthyány tér felső rakpartjáról, határátkelő; Ártánd

Látnivalók: Rév (Révi-szoros, Zichy barlang - Czárán Gyula emléktábla -1 óras gyalogtúra a Sebes Körös festői völgyében)

Estebéd; az 1., 2., 3. és 7. napon Tordaszentlászlón a Tamás vendéglőben

Szállás: Tordaszentlászlón, kalotaszegi vendéglátó családoknál (2 ágyas, fürdőszobás lakások)

2. nap

Reggeli: a 2., 3., 4. és 8. napon a háziaknál

Látnivalók: Torockó, Torockószentgyörgy (1 óras könnyű gyalogtúra a Torockykayak várához - panoráma a Székelyköre), Kolozsvár (kiegészítő városnézés: Kálvária, Kakasos templom vagy alternatív programként: városközpont és a Házsongárdi temető)

3. nap

Látnivalók: Vasasszentgotthárd, Cege, Szék (Árpád-kori templom, tájház, tisztaszoba, szíveslátás kisüstivel és csörögével, népviselet és széki táncrend bemutató), Szamosújvár (Armenopolis), Bonchida

4. nap

Látnivalók: Kolozsvár, Szászrégen, Marosvécs (helikonisták találkozóhelye a Kemény kastély parkjában), Holtmaros (Czegei szeretetotthon), felső Maros áttörés, Szalárd-vögye, Gyergyószentmiklós, Libán-tető (körpanoráma a vidékre), szíveslátás Zetelakán, Sándor Olga portáján

Szállás és estebéd: a 4., 5. és 6. napon zetelaki székely családoknál (2 ágyas fürdőszobás lakások)

5. nap

Reggeli: az 5., 6. és 7. napon a háziaknál

Látnivalók: Székelyudvarhely (szabad program, városháza, könyvvásárlás a Corvina könyvesboltban), Bögöz (Szent László freskós templom), Székelyderzs (székely erődtemplom, gyönyörű Szent László freskóval), Székelydálya (falképes templom), Zetelaka (kóstoló frissensült házikenyérből)

6. nap

Látnivalók: Csíkszereda (a Makovecz Imre tervezte, nemrég felszentelt templom), Csíkszépvíz (magyarörmény találkozó eseménysorozata)

7. nap

Látnivalók: Nagybaromlak (szász erődtemplom - a világörökség része), Marosszentimre (Hunyadi János temploma),

Tordaszentlászló (Kirkósa Júlia énekel a református templomban) Búcsúvacsora:

Tordaszentlászlón a Tamás vendéglőben

8. nap

Látnivalók: Kalotaszentkirály (szíveslátás szilvóriummal és hólabdával, falujárás, Ady Endre emlékek, felszegi népviselet és néptáncbemutató), Nagyvárad (Kiss Törék Ildikó és Varga Vilmos előadása)

Határátkelő: Ártánd

Érkezés: Budapestre 21 óra körül

Részvételi díj: 47 000 Ft/fő (ifjúsági kedvezmény 18 év alatt: 5 000 Ft)

Az összeg tartalmazza a vezetést, a biztosítást, a félpanziót, a piknikeket, a szállást, és a belépők árát, kivéve a busz költséget.

A bejárt emlékhelyek hangulatát tájba illő zenével, felolvasásokkal, versekkel, valamint a népköltészet remekeivel idézzük fel.

*****

Múltunk kincsei

*Részlet Ávédik Lukács: Szabad királyi Erzsébetváros Monográfiája
(Szamosújvár 1896) című könyvéből (122. oldal, eredeti írásmóddal)*

Egyházi könyvtár és levéltár

E városon a legnagyobb könyvtár a főtemplomnak 2200 művet magában foglaló könyvtára.

E könyvtár a főtemplom déli oldalán fekvő alsó oratóriumban van elhelyezve és pedig üvegszekrényben. Első alapját Pátrubány Antal főesperes, a tudós férfiú vetette meg. Van itt hiterkölcstani, jogi, nyelvtudományi, orvosi, sebészeti, földrajztörténelmi és természettudományi mű; az egyházatyák commentárja, szóval nem egy értékes könyv vonja magára a kutató figyelmét. Levéltára a jelen időben lett rendezve. Ez egyház régebben házassági fórumot is képezett, de ezen határozatok közül alig maradt valami fenn. Jelesebb okmányait az örmények honfiúsítására vonatkozó okmányok, vallási egyesületek, királyi és kormányzati okiratok másolatai: Kastal, báró Sorger, Bajtay, Mártonffi, Rudnay és Kovács Miklós püspökök látogatási okmányai és az egyházközségi gyűlések jegyzőkönyvei képezik.

*****

A Nyerges-tető keresztjei

Ha Csíkkozmasról, az Olt völgyéből Kászonújfaluba, a Kászon-völgy felé megyünk, félúton egy hágóra kell felkapaszkodnunk, az úgynevezett Nyerges-tetőre. Régi kegyhelye ez a háromszéki és hargitai embereknek. Az út bal oldalán egy szépen tervezett obeliszk található, emléket állítva az itt elesett 1848/49-es honvédeknek, amelyet minden év március 15-én megkoszorúznak a helybeliek. Az obeliszkkal szembeni erdőben található a tömegsír. Egy kis tisztás, amelyet hatalmas fenyőfák öveznek és állnak sorfalat a hősök sírjánál másfél éve. A tömegsíron kereszttek sokasága áll. Vannak egész újak és vannak már porladók. Már nem lehet tudni, kik és mikor szúrták ide a földbe az első kis keresztet, de aki arra jár, összekötöz két kis ágat, elhelyezi és emlékezik. Talán már sokan nem tudják, mi is történt itt 1849. augusztus első napjaiban.

A szabadságharc az utolsó felvonásához érkezett. Az orosz cár beavatkozása mind politikailag, mind katonailag megpecsételte a harcok sorsát. Erdélyben Bem tábornok az orosz és osztrák túlerővel szemben megkísérelte a lehetetlent: július utolsó hetében egy kis különítménnyel az ojtozi szoroson át betört Moldvába annak reményében, hogy felkelést robbantson ki a románok között az orosz cári önkény ellen, de terve nem sikerült, az otthagyt - és Tuzson János őrnagy parancsnoksága alá helyezett honvéd különítmény is elhagyta Moldvát 30-án és visszatért a Székelyföldre.

Az osztrák és orosz hadvezetés Bem hadseregének bekerítésére törekedett. Július 31-e fekete nap volt a szabadságharc erdélyi történetében. Bem segesvári csatavesztésével egyidőben Stein Miksa hadteste is katasztrófális vereséget szenvedett Szászsebesnél, de a Gál Sándor vezette székely hadosztály életében is szomorú nap volt 1849. július 31. és augusztus 1. Gál János elrendelte Tuzson János őrnagynak, a 86. honvéd zászlóalj parancsnokának, hogy 8 századdal, 6 ágyúval és az azt fedező 40 lovassal zárja le a Nyerges-tetőn átvezető átjárót, hogy biztosítsa a hadosztály visszavonulását Csíkba.

Tuzson őrnagy az elfoglalt állásokat megerősítette és az ágyuk hatásos tüzeiben is bízott. Augusztus 1-én került sor a sorsdöntő összecsapásra. A hajnaltól 11 óráig tartó küzdelemben minden rohamot visszavertek a hős székely honvédek, de Lázárfalva felől egy megkerülő osztag a hátukba került, az osztrák tüzérséget is sikerült felvonultatni és egy lovasdandár is rohamra készülődött.

A teljes megsemmisülést elkerülendő, Tuzson őrnagy elrendelte a visszavonulást a Mitács-erdőbe. A napok óta tartó menetek, az éhség és a szomjúság, valamint a kilátástalanság miatt a zászlóalj felbomlott. Számukra véget ért a szabadságharc. De azok számára is, akiket a harc után az út mellett egy nagy közös sírba temettek. A síron az elporladó és meg-megújuló kereszttek olyanok, mint az emberi emlékezet. Nemzedékről nemzedékre száll és nem felejtí hőseit.

(utánnymás)

Nyergestető

*Csíkországban, hol az erdők
Zöldebbek talán, mint máshol,
Ahol ezüst hangú rigók
Énekelnek a nagy fákon,
S hol a fenyők olyan mélyen
Kapaszkodnak a vén földbe,
Kitépní vihar se tudja
Másképpen, csak kettétörve,
Van ott a sok nagy hegy között
Egy szelíden, szépen hajló,
Mint egy nyereg, kit viselne*

Mesebeli óriás ló.
Úgy is hívják: Nyergestető;
Egyik kengyelvasa: Kászon,
A másik meg, az innenső,
Itt csillogna Csíkkozmason.
Nem csak szép, de híres hely is,
Fönn a tetőn a nyeregben.
Ott eresztik legmélyebbre
Gyökerüket a vén törzsek,
Nem mozdulnak a viharban,
Inkább szálíg kettétörnek.
Évszázados az az erdő,
Áll azóta rendületlen,
Szabadságharcosok vére
Lüktet lenn, a gyökerekben.
Mert temető ez az erdő,
És kopjafa minden szál fa,
Itt esett el Gál Sándornak
Szánál is több katonája.
Véres harc volt, a patak is
Vértől áradt azon reggel.
Támadt a cár és a császár
Hatalmas nagy hadsereggel.
De a védők nem rettentek
alig voltak, ha kétszáz -,
Álltak, mint a fenyők, a harc
Rettentő vad viharában.
Végül csellel, árulással
Délre körülvették őket,
Meg nem adta magát székel,
Mint a szálfák, kettétörtek.
Elámult az ellenség is
Ekkora bátorság láttán,
Zászlót hajtva temette el
A hősokeket a hegy hátán.
Úgy haltak meg a székeliek,
Mind egy szálíg, olyan bátran,
Mint az a görög háromszáz
Termopüle szorosában.
Nem tud róluk a nagyvilág,
Hőstettükről nem beszélnek,
Hírük nem őrzi legenda,
Dicsőíti harci ének,
Csak a sírjukon nőtt fenyők,
Fönn a tetőn, a nyeregben,
S azért zöldell az az erdő
Egész Csíkban a legszebben.

Kányádi Sándor

*****

Egy irodalmár honvédtábornok

Sokak számára ismeretlen, alig hihető történet, hogy az 1848/49-évi forradalom és szabadságharc Gidófalván született honvédtábornoka, *Czetz János* már fiatal katonatiszt korában a Magyar Tudományos Akadémia tagjelöltje volt.

Egész zsenge korától, hosszú küzdelmes élete során a kard mellett a pennáját is sikeresen forgatta. Nemhiába a róla szóló irodalom és megemlékezések; két földrész, Európa és Dél-Amerika tudós, nagytekintélyű katonaemberének tartják.

A Szamosújváron őshonos, városalapító Czetz család Örményországból menekülve még a Vártán nevet viselte. Őseik a perzsákkal vívott vallásháborúk vezérei voltak a Kr.u. 5. században. A krónikák megemlítik, hogy a keleti örmények Vártán napját, mint a szabadság ünnepét a mai napig megtartják.

A Czetz család Erdélyben a tudományok több ágában jeleskedett. Ilyen volt például Czetz Antal természettudós (1801-1861).

A család egyik ága a katonai pályát választotta. Czetz János édesapja, mint huszárcapitány a napóleoni háborúk harctereit végigküzdvé, még Párizssal is megismerkedik. Hazatér Franciaországból egy iránytűvel és sok katonai tapasztalattal gazdagodva. Huszárcsapatának állomáshelyét a háromszéki Gidófalván jelölik ki. Itt születik 1822-ben fia, Czetz János, akit apja szintén katonának nevel, de 1827-ben hirtelen meghal. Az árván maradt gyereket beadják az akkor alakult kézdivásárhelyi katonai nevelőintézetbe, az alapfogalmak elsajátítására. Ez az iskola ebben az időben magasabb színvonalat nyújtott a tizenéves serdülő ifjak számára. Czetz János, aki komolyan a katonai pályára készült, 1834-ben a bécsújhelyi (Militarakademie in Wiener Neustadt) katonai akadémiára iratkozott be. Nyolc év múlva évfolyamelsőként, hadnagyi rangban végzett.

1842-ben az általa választott 62. számú Tursky gyalogezredbe kap beosztást, melynek egy alakulata Brassó vidékén állomásozott. A húszéves Czetz önálló feladatot kapott: a tömösi és töröcsvári hágók parancsnokságával bízták meg. Ez veszélyes szolgálat volt a Kárpátok szorosában, a fegyveres csempészek miatt. Később a szabadságharc eseményeiben nagy hasznát látta a helyismeretnek.

Ezidőben a hadsereg vezényleti nyelve a német volt. Czetz felismeri, hogy a sereget semmi sem bátorítja jobban, mint a vezér személyes jelenléte, kivált, ha saját anyanyelvükön tudja megszólítani katonáit. Csoda, hogy valaki - mondják pályatársai - le mer írni ilyen vakmerőséget ezidőben. Még Brassóban megkezdí a Magyar Hadnyelvtan könyvének írását, amelyet Pesten fejez be és kiadják 1844-ben. Ez úttörő, forradalmi munka volt. E kiadvány a későbbi hadügyminiszter és akadémikus Mészáros Lázár tudomására jut és haláláig tartó baráti kapcsolatba kerülnek. Az emigrációban is segítik egymást, Czetz a betegágyánál is látogatja Angliában, 1858-ban Mészáros temetését és emlékiratainak kiadását is ő intézte.

A Magyar Tudós Társaság is felfigyel a fiatal katonairó fölöttébb hasznos munkájára. Tagfelvételi ügyeket tárgyalnak 1844 karácsonyának előestéjén Széchenyi István személyes elnökletével. Czetz magyar nyelvű hadnyelvtanát méltányolják, de a fiatal hadnagy felvételét későbbre halasztották.

Jöttek a forradalmi események, a hadseregszervezés. Czetz János a hadügyminisztérium vezérkari osztályához kap kinevezést. Kossuth utasítására 1848 októberében Erdélybe küldik az erdélyi hadszíntereket ismerő hadnagyot. Itt már nagyon feszült a helyzet, a nemzetiségi és társadalmi ellentétek válságba sodorták a forradalmat.

Amikor Bem József Erdélybe jön, hogy átvegye a főparancsnokságot, Czetz azzal foglalkozott, hogy a szétvert hadsereg maradványait összeszedje, és rendszerezett csapatokba szervezze. Ez volt a magja Bem apó rettenthetetlen erdélyi hadának, melynek diadalai páratlanok a hadviselés történetében.

A nagyszerű csatákban Bem mellett az oroszlánrész Czetz Jánosnak jutott. Önfeláldozó

helytállása, tudományos képzettsége révén gyorsan léptették elő a katonai rangfokozatokon. Ő a piski csata hőse, majd Nagyszeben bevétele után Bem terjeszti fel a generális rangra. Mint az erdélyi hadsereg vezérkari főnöke, így lett a szabadságharc legifjabb honvédtábornoka, alig 27 éves korában.

A győztes csaták hírére 1849. március 19-én Brassót ellenállás nélkül feladják a császáriak. Az ellenség a szorosokon át kijut és ezzel az erdélyi tavaszi hadjáratnak vége. A leginkább fiatal székely fiúkból összeverődött honvédsereg élén Czetz bevonult a Cenk alatti városba. Itt várta édesanyja, aki sok éve nem látta fiát. Családja, testvérei apjuk halála után ide költöztek, a szász kereskedőváros vonzására. A Tanácstéren a ma is megtalálható vaserkélyről elhangzik Bem kiáltványa:

„Fogjatok össze a zsarnokság ellen, és boldogok lesztek!”

Rövid életű volt a demokratikus kibontakozás, a jobbágyfelszabadítás, a háromnyelvű magyar sajtó, a gazdasági pénzreform és még sok más, szabadelvű intézkedés.

A bécsi császári udvar hívására beözönlenek az orosz-cári csapatok és az egyenlőtlen küzdelemben, a túlerővel szemben bekövetkezik a világosi fegyverletétel.

Ezután bevezetik a kegyetlen megtorlást. Az aradi és pesti kivégzések hallatára Czetz arra az elhatározásra jutott, hogy el kell hagynia az országot. Aki a fegyvert és pennát soha le nem tette, az emigráció küzdelmes éveit választja. Hazájának külföldön is megbecsülést szerzett.

Ez már életének egy új fejezete.

*Budai Merza Pál,
Brassó*

Források:

- Nemeskürty István: Kik érted haltak szent világszabadság - Budapest, 1977
- Kedves Gyula: Czetz János a szabadságharc legifjabb tábornoka - Budapest, 1996
- Gazdovits Miklós: Az erdélyi örmények történetéből - Kolozsvár, 2000
- Brankovics György: A magyar szabadságharc története - Budapest, 1902
- Szongott Kristóf: Armenia - Szamosújvár, 1892

*****

Hírek

A Fővárosi Örmény Klub 2004. március 18-i műsora:

- A szimbólumokról. Vendégünk Dr. Dávid Katalin művészettörténész
- Sepsiszéki Nagy Balázs: Székelyföld falvai a huszadik század végén (Nap Kiadó 2003) I-III. Háromszék, Csík-, Kászon- és Gyergyószék, Udvarhelyszék könyvbemutató

Helyreigazítás

Az EÖGY füzetek januári száma 18. oldalán tévesen jelent meg a képaláírás. Helyesen: A dési Krémer patika, Lukács Éva rajza - a szerk.

Genealógia

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület szeretné megjelentetni a Gudenus János József Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája pótkötetét, de a nagy érdeklődésre tekintettel tervezzük a javított, bővített kiadást is. Kérjük az érintett - különösképpen a Pászákász, Petraskó és Rátz családokat -, hogy a hiányzó adatokat küldjék meg a szerkesztőség címére.

Kérjük, mindenki jelezze, ha téves adatot észlelt.

Előkészületeket folytatunk, hogy elkészülhessen az Örmény eredetű családok genealógiája című kiadvány, mint az Erdélyi Örmény Múzeum sorozat része. Kérjük tehát a családok jelentkezését, akár Gudenus János József genealógus (1211 Budapest, Kiss János altb. u. 61.),

akár a szerkesztőség címén. Kérjük az iratokat (fénymásolatukat), adatokat mellékelni.

Szakácskönyv

Az EÖGYKE megkezdte egy „Erdélyi magyarörmény szakácskönyv” előkészítő munkálatait. Kérjük, küldjenek recepteket! A szerkesztőség címére érkező recepteket a tervezett könyv szerkesztői fogják kiválogatni; nyilvánvaló, hogy ugyanazon étel többféle recept szerint is készülhet, ám egyetlen ételről nem szükséges húsz-harminc leírást közölni, néhányat - táj, családi szokás, vagy időrend szerint eltérőt - azonban igen. Ezt a válogatást a könyv összeállítói végzik el, akik kérik: a recepteket névvel aláírva küldjék be, hiszen a szakácskönyv hitelességét is az fogja biztosítani, hogy aki receptet ad meg, annak a neve is ott szerepel - a könyvben is.

Ki kicsoda?

Kéréssel és felhívással fordulunk Önökhöz!

Az EÖGYKE hozzákezdett a Magyarörmény ki kicsoda című kiadvány összeállításához, amelyben az örmény gyökerekkel rendelkező híresebb, nevesebb embereket szeretnénk összegyűjteni. Hosszantartó és felelősségteljes munka ez. Kérünk mindenkit, aki tud olyan, említésre valóban méltó emberről, aki örmény gyökerekkel rendelkezik, az adatokat juttassa el a szerkesztőségbe. Kérjük: az adott személy nevét, születése évét és helyét, az örmény vonatkozás jelzését (milyen örmény családok leszármazottja az illető), végzettsége, képesítése, szakmai vagy tudományos fokozatai megjelölését, valamint tevékenysége rövid leírását (negyed- vagy fél oldalon). Indokolt esetben természetesen ez hosszabb is lehet. Kérjük, jelezze az adatok forrását, és a dokumentumok létét: van-e az adott személlyel kapcsolatban valamiféle dokumentum (valamint kép, fénykép, stb.) a birtokában. Kérjük, írja meg címét, elérhetőségét is, hogy az adatokat hitelesíteni, az esetleges dokumentumokat felkeresni (másoltatni) tudjuk.

Kiket keresünk?

Magyarörmény származású, nevezetes személyeket, akik megbecsülést vívtak ki maguknak s akiktől illik, vagy illenék tudnunk: a magyarörmény múlt, közelmúlt és jelen tudományos, politikai, közéleti, gazdasági, oktatási, hadi, egyházi, művészeti, irodalmi, kiemelkedő társadalmi tevékenységű alakjait. Kérésünket ismételjük több lapszámon át, hiszen tudjuk, hogy az adatolás nem könnyű munka. A beérkező anyagokat az EÖGYKE által erre a célra kijelölt bizottság fogja kezelni, amely eldönti, hogy végső soron ki az, aki bekerül a Magyarörmény ki kicsoda című kiadványba. Segítségüket előre is köszönjük!

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

Postacím: 1251 Budapest Pf., 70.

E-mail: magyar.ormeny@axelero.hu fax: 201-2401.

*****

Erkölc és hitvallás

Február 3. Szt. Balázs püspök és vértanú

„...védj ma is, segíts, Sebaste püspöke!”

A torokdaganatos, halálos beteg Babits Mihály szólítja így meg a szentet: „Szépen könyörgök, segíts rajtam, Szent Balázs!” kezdetű, Balázsolás című, 1937. nyarán írt versében. A babitsi életműből már csak az 1937-38-ban fogant Jónás könyve és a legvégén, az 1939-ben született Jónás imája van hátra.

Mintegy 1621 évvel a költemény megírása előtt, Kr.u. 316 táján hal mártírhalt Szent Balázs, az örményországi Sebaste püspöke, egy akkor már több mint 2000 esztendőös nemzet fiaként.

Akkoriban Örményországot még Hájászdánnak hívják, mivel az örmények magukat hájknak, azaz uraknak nevezték. Az ószövetségi Biblia ezt a földet azonban Thorgomának nevezi, hiszen Noé Jáfet nevű fiának unokája Thorgom volt, akitől Hájk származott. A hájk dinasztia uralkodása Kr.e. 2350-ben veszi kezdetét. Egyes források név szerint említik Kr.e. 1300 táján az uralkodóház Arám nevű utódát, aki nevét a görögöktől kapja, akik Armenosnak nevezik, mivel a birodalmat keletről és délről támadó népeket legyőzi. Örményország mai elnevezése a görögből levezethető Arménia innen eredeztethető. (Legenda szerint) Arám fia és utóda a trónon Szép Ará, akitől az Ararát hegye veszi a nevét Kr.e. 1200 körül. Szép Ará unokájával hal ki a Hájk uralkodóház, és az oldalági leszármazottak ragadják magukhoz Örményországban a hatalmat.

Ennek az ágnak nevezetesebb uralkodói között tartják számon Digránt, aki Kr.e. 580 és 535 között vezeti az országot, és a birodalom határait kiterjeszti. Ennek az oldalágnak az utolsó sarja Váháken, aki a Nagy Sándor elleni háborúban veszíti életét. Nagy Sándor Kr.e. 330-ban bekebelezi Örményországot. A II. uralkodóház, az Arsacidák hatalma Kr.e. 146-tól Kr.u. 428-ig tart. A dinasztia kiemelkedő királya Artaxerxes (Kr.e. 111-86), aki meghódítja egész Kis-Ázsiát, és az örmény birodalmat a parthusoktól függetleníti. Az ő fia Digrán (Kr.e. 86-53) legyőzi Parthiát és meghódítja Kappadóciát, végezetül felveszi a szeleukus koronát, azaz Asszíria, Babilónia, Palesztina királyságát. A római Lucullustól azonban vereséget szenved és később lemond Örményországon kívüli tartományairól. Fiát Antonius fogatja el, és Örményországot a Római Birodalom tartományává teszi. Ettől kezdve majdnem két évszázadon át Örményország hol a Parthus, hogy a Római Birodalom része.

A II. nagy örmény uralkodóház legkiemelkedőbb személyisége ebben a korban Tiridat (Kr. u. 284-337), örményül Dertád, aki Rómából hazatérve Világosító Szent Gergely segítségével Örményországot keresztény hitre téríti, majdnem 300 évvel azután, hogy (ugyancsak legenda szerint) maga Tádé apostol személyesen viszi el a keresztény tanokat erre a földre. Ám Örményország ekkor már 2655 év óta történelmi tényező, amelynek 2000-5000 méter magas hegyei között ered a Tigris és az Eufrátesz folyó, amelyek hullámai jó pár ezer kilométerrel délebbre, Mezopotámiában (a mai Irakban), az emberiség szellemtörténetének, kultúrájának, civilizációjának legősibb, több mint tízezer éves bölcsőjét ringatják.

Balázs népe tehát hosszú utat járt be idáig, ám ekkoriban történelmi válaszüthoz érkezett. A szent sem tudhatta, hogy életének és vértanúságának éveit és személyét is a tudományos utókor - amely a történettudományban is igyekszik mindent feldarabolni, részekre osztani, időhöz és időpontokhoz kötni - majdan korszak határként fogalmazza meg. Ugyanis, amikor Kr.u. 316. táján Balázs vértanúhalált halt, elvileg a mai egyháztörténészek szerint már három éve beköszöntött a Konstantin-béke kora, hiszen Nagy Konstantin rendeletével, amellyel voltaképpen a kereszténységet államvallássá teszi a Római Birodalomban, legalábbis történettudományi szempontból véget ér a vértanúk egyházának 200 éves korszaka. Balázs szülőföldje azonban távol esik a birodalom központjától, hazája, Örményország a római impérium peremvidékén helyezkedik el. Konstantin császár társuralkodója, Licinus ugyanis önkényesen túlteszi magát a császár 313 elején kiadott türelmi rendeletén és Keleten folytatódnak a keresztényüldözések. Ám még ebben a megközelítésben sem törvényszerű a vértanúság, hiszen az örmény Sebaste városában szülei előkelő keresztényeknek számítanak, akik fiúkat is jó nevelésben részesítik, az ifjú Balászból orvos lesz, és görög nevéhez - Baszilioz - méltóan igaz királyi lélek. Szülővárosának keresztény polgárai ezért püspökökké választják.

Amikor az üldözések Sebaste városát elérik, legendája szerint a szent híveinek kívánságára elrejtőzik egy közeli sziklabarlangban, amely egyben a környék vadállatainak is búvóhelye. Nemsokára azonban Sebaste pogány prefektusának, Agricolának a keresztény vértanúk kínoztatása végett újabb vadállatokra van szüksége, így rátalálnak a barlangra, ahol azonban a vadállatok testőrök módjára Balázs védelmére kelnek. Agricola ekkor fegyveres katonákkal

bírói széke elé idézi a szentet, aki készségesen engedelmeskedik a hatósági idézésnek. Útban a város felé sokakat meggyógyít, többek között egy halszállkától fuldokló gyermeket. A püspök és a prefektus között szóváltás kerekedik, ezért Agricola lefejezteti Balázst, akinek emléke, mélyebb és általánosabb tisztelete ezer esztendő múltával, a 14. század közepén elevenedik fel újra, amikor a himlő- és pestisjárványok - amelyek kezdeti tünetei közé tartoznak a torokfájások és fulladásos rohamok - tömeges pusztítást okoznak az emberek között.

Vélhetőleg ekkortól emelik Szent Balázst a tizennégy segítő szent sorába, akik között olyan vándorlegendákat tartunk számon, mint Szent György vagy Szent Kristóf. Mert ők talán már tudják, hogy - Babits szavaival - „mennyi kint bír az ember, mennyit nem sokall még az Isten jósága sem, s mit ér az élet (...) S talán azt is, hogy nem is olyan nagy dolog a halál.”

*****

Megmarad-e Kárpátalján a Zrínyi Ilona Könyvtár?

Ukrajna egyetlen magyar könyvtára, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség tulajdonában levő, Munkácson működő könyvtár ma már nem tudja kifizetni a gáz-, villany- és telefonszámláját, valamint a könyvtáros és a takarítónő tiszteletdíját, összesen havi 30.000 Ft-nak megfelelő grivnyát. (Nem tévedés: 30 ezer forintnak megfelelő összeg!) A könyvtár működtetésére beadott pályázatukat elutasították.

A naponta reggel 9 órától délután 16 óráig nyitva tartó Zrínyi Ilona Könyvtár a magyar iskola és a liceum diákjait, a Tanítóképző Főiskola hallgatóit, Munkács magyar polgárait fogadja.

Segítsen, aki tud és akar?

A Kárpátaljai Szövetség számlaszáma: 11711034-20834951 A közlemény rovatba az alábbi szöveget kell írni: „Adomány a munkácsi Zrínyi Ilona Könyvtár javára”

További információk (és csekkek) kaphatók a Magyarok Házában működő Kárpátaljai Szövetség irodájában (1052. Budapest Semmelweis u. 1-3. III. 326, naponta 10-14 óra között. Tel: 267-0198)

*****

1% 1 % 1% 1% 1 % 1%

Közeleg az adóbevallás ideje. Személyi jövedelemadónk egy-egy százalékát erre jogosult, bejegyzett egyházaknak, közintézményeknek, civil szervezeteknek ajánlhatjuk.

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület jogosult arra, hogy adónk 1%-át felajánlhassuk az Egyesületnek. Ezzel hét éve működő Egyesületünk működését támogathatjuk.

Kérjük, jövedelemadója bevallásakor gondoljon Kulturális Egyesületünkre, s ezáltal önmagára is. Hiszen tagságunk azért dolgozik, hogy magyarörmény közösségünk céljait megvalósítsa, gyökereink tárgyi és szellemi kultúráját megőrizze, átadja az utókornak és továbbfejlessze. Ezzel tartozunk tisztességes és jó magyarrá vált őseinknek, tehát önmagunknak is.

A jövedelemadó bevallásakor az APEH által mellékelte rendelkező nyilatkozatot kell kitöltenie.

A kedvezményezett adószáma: **18085590 -1- 41**

A kedvezményezett neve: **Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület**

Egyúttal javasoljuk, hogy a másik, az egyházaknak szánható egy százalékkal támogassa a

Magyar Katolikus Egyházat, amelynek részegyháza a magyarhoni, történelmi örménység Örmény Szertartású Római Katolikus Egyháza. A Kádár Dániel apátplébános által évtizedeken át vezetett Orlay-utcai templomnak **nincs önálló technikai száma!**

Ezért javasoljuk, hogy a másik rendelkezési lapon kezdeményezettként tüntesse fel a

Magyar Katolikus Egyházat, amelynek technikai száma: 0011

A rendelkező nyilatkozatokat tegye külön-külön szabványméretű borítékba, írja rá saját nevét, lakcímét és adóazonosító jelét, majd a lezárt borítékokat mellékelje adóbevallásához.

Köszönjük, hogy gondol ránk!

Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület

*****

Lukácsi Kristóf

(1804-1876)

Művelődési múltunk évkönyveiben lapozgatva gyakran találkozunk olyan alkotó egyéniségekkel, akik kettős nemzetiségi kötődésük tudatában gyökerező munkásságukkal a közös haladási törekvések szolgálatába szegődtek. Ilyen küldetés teljesítésére választotta ki a providencia Lukácsi Kristófot, akiben annyira összeforrott az örmény és a magyar, hogy azok egymást kiegészítve teremtették meg alkotó munkássága kibontakozásának feltételeit.

Egyéniségének e vonását emeli ki közeli barátja és jó ismerője, gr. Kuun Géza, amikor azt írja róla, hogy „bár származására nézve örmény, de teljes szívvel magyar volt, azonban úgy volt magyar, hogy saját faja iránt viseltetett szeretete fogatkozást nem szenvedett.”

Lukácsi Kristóf erdélyi örmény családban látott napvilágot 1804 március 30-án Belső-Szolnok megye Bethlen nevű nagyközségében. Szülei a közeli örmény metropoliszból, Szamosújvárról telepedtek a Nagy-Szamos vidékére, hogy kereskedői életvitelüknek újabb térségben keressenek érvényesülési lehetőséget. Apjának, Lukácsi Joachimnak a szamosújvári tanácsház alatt volt boltja, melyet a későbbiekben papi „patrimoniális fundus”-nak jelölt ki.

Lukácsi Kristóf a szamosújvári örmény fiúiskolában kezdte tanulmányait, melyeket a gyulafehérvári római katolikus gimnáziumban kiváló eredményeket felmutatva folytatott. Mélyen vallásos meggyőződéséből fakadó hivatásérzetének engedett, amikor úgy határozott, hogy tanulmányait a bécsi egyetem teológiai fakultásán teljesíti ki. 1822 december 20-án szentelték pappá Bécsben, örmény szertartás szerint. Hazatérését követően az erdélyi római katolikus püspökség Szamosújvárra nevezete ki segédlelkésznek (cooperator). A szelíd lelkületű és kiváló tudású Lukácsi, aki minden idejét nyája gondozásával, a szegények istápolásával és tanulással töltötte, tíz éven át szolgált szamosújvári híveit, akik előtt a legnagyobb tiszteletben állott. Kiváló képezettségét, munkabírását és imponáló nyelvtudását egyházi felettesei is értékelték, akik 1837-ben a gyulafehérvári római katolikus gimnáziumba nevezik ki tanárnak. A neves oktatási intézményben tanított Lukácsi húsz éven át filozófiát és klasszikus nyelveket úgy, hogy tudásával és kitűnő nevelői érzékével kivívta tanítványai szeretetét és elöljárói megbecsülését. Előbb szentszéki ülnöknek választották meg, majd 1853-ban a gimnázium igazgatójának nevezték ki. Három esztendőn át irányította hozzáértéssel és lelkiismeretesen a gimnáziumot, mígnem a Gondviselés felkínálta számára a hazatérés lehetőségét. Ugyanis Gajzágó Kristóf halálával megüresedett a szamosújvári örmény katolikus egyház plébánosi tisztsége, melynek betöltésére a város, kegyúri jogánál fogva, az immár két évtizede visszavárt Lukácsi Kristófot választotta meg. Dr. Haynald Lajos, az erdélyi egyházmegye főpásztora, a város óhaját tiszteletben tartva, még abban az évben kinevezi szamosújvári plébánosnak és Belső-Szolnok megye főesperesének.

Lukácsi Kristóf nehézségek nélkül illeszkedett vissza a számára otthonos környezetbe és a

helyi örmények sajátos életvitelébe. Keresztényi alázattal vállalta hívei lelki gondozását, az elesettek megsegítését, a közhasznú társadalmi-művelődési törekvések felkarolását, s a tudományok ápolásának fáradtságos munkáját. Plébánosi minőségében, nagy jelentőséget tulajdonított egyháza közösséget szervező és vezető szerepének, melyben népe fennmaradásának biztosítékát látta, mert „ha igaz azon mondás, hogy nyelvében él a nemzet, akkor ép oly kevésbé vonhatjuk azon állítás valóságát kétségbe, hogy az egyháznak a szertartásban, a liturgikus nyelvében él minden felekezet" - állítja nyomatékosan. Ilyen irányban végzett munkássága fő célkitűzésének tartotta az egykor fennálló, de külső beavatkozás következtében megszüntetett erdélyi örmény katolikus püspökség visszaállítását. Erre vonatkozó nézeteit írásban is kifejtette. Az Adalékok az erdélyi örmények történetéhez (Kvár 1867) című munkájában meggyőző természetjogi és történelmi érveket sorakoztat fel az akkor már másfél évszázadon át húzódó egyházi kérdés megnyugtató megoldása érdekében.

Érveit, 1872-ben történt római utazása alkalmával a Szentszék előtt is előadta, anélkül, hogy kérésére határozott választ kapott volna. Magas egyházi hivatalából eredendően Lukácsi Kristóf a szamosújvári örmény katolikus iskolaszék elnöki tisztségét is betöltötte, mely a mindenkori plébános feladatkörébe volt utalva. A szamosújvári örményeknek és a város vezetőségének ebben az időben fő célkitűzései közé tartozott az 1854-ben megszüntetett örmény gimnázium visszaállítása. Lukácsi ösztönzésére, a városi tanács 1861-ben egy négyosztályú gimnázium felállítására tett javaslatot fogadott határozatba, melyet jóváhagyás végett a felsőbb hatóságoknak továbbított. Miután a bécsi udvar, a főkormányzók és az erdélyi püspökség ajánlására engedélyezte a saját költségen felállítandó középtanodát, az új oktatási intézmény már a következő évben megkezdhetette működését. A gimnázium igazgatói tisztségét a város plébánosaként Lukácsi Kristóf volt hivatva betölteni, aki tudása legjavát adva, tizenöt éven át, egészen 1876-ban bekövetkezett haláláig vezette az intézmény mindennapos tevékenységét. Ügyszeretét és önzetlenségét bizonyítja, hogy munkájáért fizetést vagy valamilyen más jellegű anyagi juttatást nem fogadott el.

A szamosújvári magyar tannyelvű örmény katolikus gimnázium gondosan és körültekintően volt megszervezve, melyben kiváló tanári kar fejtette ki tevékenységét. Ennek sorában olyan nevek tűnnek fel, mint Cetz Gergely, Novák Gerő, Csákány Adeodát, Bárány Lukács, Esztegár László és Szongott Kristóf, akik sikeres oktatói-nevelői munkásságuk mellett szakírókként is felhívták magukra kortársaik figyelmét. Az itt végzett magasszínvonalú munka eredményeit a felettes iskolai szervek is megaláztatással nyugtázták. Az erdélyi püspök, aki egyben tankerületi főigazgató is volt, 1869 július 2-án kelt levelében a következőket írja Lukácsnak: „Méltóságod igazgatása alatt álló szamosújvári tanodának május hó 20-án általam tett megtekintése alkalmával örömmel láttam a tanulásban résztvevő ifjúság szép számát és örömmel győződtem meg a tanári kar szorgalmáról és tanítványinak sikeres igyekezetéről." Néhány évvel később, 1874 május 26-án dr. Fogarassy Mihály erdélyi püspök látogatta meg az iskolát és megaláztatással tapasztalta az itt folyó oktatás magas színvonalát, a diákok tudását és példás magaviseletét, a szemléltető eszközök és tudományos gyűjtemények gazdagságát, melyről azt írja, hogy „mindez erdélyi viszonylatban unicum." Jóval Lukácsi halála után, 1890-ben Trefort Ágoston kultuszminiszter is megtisztelte látogatásával a szamosújvári gimnáziumot és az itt folyó munkáról, az iskolában uralkodó hazafias szellemiségről lapidárisan úgy nyilatkozott, hogy „Ez az iskola missziót teljesít!" Trefort miniszter szavaiban minden benne van!

Szamosújvár polgárai, a helyi tanács jól ismerte és értékelte Lukácsi Kristóf fáradhatatlan egyházi, nevelői és tudományos munkásságát. Azért, hogy iránta érzett tiszteletét méltóképpen kifejezze és érdemeit, melyeket „az emberiség, hazá, nemzetünk és városunk érdekeinek előmozdítása körül szerzett" elismerje, 1867 március 8-án tartott közgyűlésén nyilvánosan is köszönetet mondott a város kiváló fiának és egyúttal határozatba foglalta Lukácsi olajfestésű

arcképének elkészítését.

A következő években Lukácsi Kristóf elhatalmasodó köszvénye miatt mind többet betegeskedett. Igazgatói székéből 1876 szeptember 7-én vezette utoljára a tanári tanácskozást. A következő napokban hirtelen megbetegedett és szervezete a gondos ápolás ellenére sem tudta legyőzni a heveny tüdőgyulladást. 1876 október 24-én távozott az élők sorából. A város templomainak harangjai azonnal tudatták a hívőkkel a szomorú hírt, a gyászt, mely a városra borult. Amint azt a korabeli gyászjelentésből olvashatjuk „boldogultban a katolikus egyház egy vallásos, szelíd lelkületű, felemelkedett szellemű papját, az örmény katolikus papság díszét, a város tevékeny jó polgárát, hívei a gondos lelkipásztort, a tudomány és a hazai történet, irodalom nagymíveltségű és lankadatlan szorgalmú bajnokát, a haza a megpróbáltatásokban is tántoríthatatlan hű fiát, az árvák és szegények, kiknek boldogítása vala munkás életének végakaratóban is nyilvánított legfőbb törekvése - jótevőjüket és gyámolukat vesztek el.”

Lukácsi Kristóf földi maradványait előbb a plébániatemplom sírboltjába temették, majd 1889-ben az általa alapított fiú árvaintézet kápolnájában helyezték örök nyugalomra. Tekintélyes vagyonának egy részét, 20000 forintot a Szent Gergely örmény katolikus fiúárvaházra és szintén 20000 forintot az örmény katolikus püspökségre hagyta, amennyiben ez halálát követően tíz év alatt visszaállítódna. Ha nem, az előbbi intézményre maradjon.

Lukácsi Kristóf nevét a magyar történetírás is számon tartja, mint aki a magyar és örmény nép múltjában fellelhető érintkezés terén végzett elmélyült és sokoldalú kutatásokat. A hazai örménység múltja tanulmányozásának fontosságára hívja fel a figyelmet abban a levélben, melyet Markovics János erzsébetvárosi ügyvédnek írt: „Én örülök annak, hogy kedvet kapott az örmény régiségek kutatására, ez egy kimeríthetetlen kincsesbánya, mely minél több oldalról és többek által műveltetik, annál jobb, mert nyer világosságban, sokoldalúságban és mi földolog, történelmi igazságban, melynek keresése fő feladata a historikusoknak. Dolgozzunk csak szorgalmasan, kedves barátom, én itt is lelkesítem fiatal paptársainkat, hogy tanulmányozzák nemzetünk politikai, egyházi történetét, mert csak ezek ismerete által ébreszthetjük fel nemzetünkben a nemzeti érzületet...”

Mélyreható történelmi feltárásai előfeltételének és nélkülözhetetlen munkaeszközének Lukácsi a széles nyelvismeretek megszerzését tekintette. Már fiatal korában kilenc nyelv, az örmény, magyar, román, német, latin, ógörög, francia, olasz és angol ismeretével vértette fel magát, hogy könyvtári kutatásai során a forrásokat eredeti szövegösszefüggésükben tanulmányozhassa. Ez segítette hozzá, hogy a magyar őstörténetre vonatkozóan értékes adatokat gyűjtsön össze. A történelmi emlékeket, melyeket „az örmény kútfőkben találtam, lejegyeztem, kiváló gondot fordítva nyomtatásaimban mindenkor a magyar fajú népekre vonatkozó történelmi adatok összegyűjtésére...” Önzetlenségét és szerénységét bizonyítja, hogy kezdetben csak mások kutatásait szerette volna feltárásaival elősegíteni, de adatgyűjtéseinek előrehaladásával és önbizalmának erősödésével benne is kialakult az igény a saját neve alatt megjelenő munkák megírására és kiadására.

Lukácsi Kristóf első nagykitekintésű munkája a *Historia armenorum Transsilvaniae* (Bécs 1859), melyet Bozági Jakab bécsi mechtarista érseknek ajánlott. A tacitusi tömörséggel és veretes latin nyelven megírt *Historia armenorum* szövegének tanulmányozásából már kitűnik Lukácsi forráskezelésének megbízhatósága és pártatlan történelemszemlélete. Az írott források és a szóbeli hagyományok értékesítésével megírt szintézis az erdélyi örmények viszontagságos történetét adja elő úgy, annyira kimerítően és részletesen, hogy ez napjainkban is nélkülözhetetlen segédeszköze mindazoknak, akik e népcsoport gazdasági és művelődési életének eredményekben gazdag múltját tanulmányozzák.

A magyar nép és nyelv eredete, őstörténete és hosszas vándorlásának kérdése Lukácsi kutatásaiban visszatérő témaként jelentkezik. Az ezzel kapcsolatosan felvetődött kérdések tisztázása feltételezte a keleti népek irodalmának beható tanulmányozását és az ezekben

fellelhető adatok feltárását, összegyűjtését és tudományos rendszerezését. Horváth István (1794-1846) volt az, aki a szerteágazó ősi rokoni kapcsolatok felderítése érdekében felhívással fordult a hazai örmény értelmiségiekhez: „Ki leszen a gondoskodó új hazájáról a közöttünk lakó örmények között, kik könnyebb használhatás végett felfordítják számunkra az örmény írókból a magyar népeket tárgyazó helyeket?” A felhívásból Lukácsi kiérezte a szinte kötelességszerűen reá háruló feladat elvégzésének fontosságát, hiszen már bécsi tanulmányainak éve alatt elkezdte az „Armenia irodalmi mezején a magyar régiségi anyagokat gyűjteni,... magyar néptörzseket tárgyazó tudósításokat összeszedni és azokat a magyar tudósok asztalára tenni” A több mint két évtizeden át töretlen szorgalommal végzett kutatások eredményeként 1850-ben írta meg A magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei. Eredeti örmény kútfők után című munkáját, melyet elbírálás végett a Magyar Tudományos Akadémiának nyújtott be. A kézirat gondos áttanulmányozása után, az intézmény nevében ennek titkára, Toldi Ferenc válaszolt. Bírálataiban rámutatott a téma fontosságára és arra, hogy a két kötetre terjedő tudományos munka „őstörténetünk egy rég sajnálva érzett hézaga pótlását tette lehetővé, oly adatokat, összevetéseket és kutatásokat adván, melyek nyomán remény gerjed miszerint azoknak más irányú vizsgálódásokkal összevetése után, új, talán váratlan világosság derlend némely fontos, de eddig felette kétes kérdésekre. Ehhez képest az akadémia a nevezett osztály óhajtását osztva a maga részéről kívánatosnak tartja a munka mielőbbi kiadását.”

A kedvező elbírálás és értékelés dacára, talán anyagi megfontolásokból, az értékes mű kiadása elmaradt. A sine die halasztás felkínálta szerzőjének a lehetőséget arra, hogy munkáját átvizsgálja, pontosítsa, újabb adatokkal és egy újabb fejezettel egészítse ki. Lukácsi szilárdan meg volt győződve feltárásainak hézagpótló jelentőségében, mert „a magyar a kelet népe, eredete és szülőföldét csak a keleti kútfők segítségével lehet felderíteni.”

A magyarok őselei és hajdankori nevei... végül is, a szerző saját költségén és kiadásában jelent meg Kolozsváron 1870-ben. A terjedelmes mű első kötete az örmény nép és nyelv kialakulásával, rokoni kapcsolataival és irodalmának történetével foglalkozik, mely a kereszténység felvételét (Kr.u.301) követően több évszázadon át aranykorát éli. A második és terjedelmesebb kötet az örmény kútfők magyarokra és a velük rokon népekre vonatkozó tudósításait, utalásait és az ezekből kiszüremelő történelmi összefüggések értékelését tartalmazza. Lukácsi lelkes hazafiságát, de egyben romantikus szemléletét bizonyítja, hogy az általa kimutatott 210 közös szó alapján rokonságot vél felfedezni az örmények és magyarok között. A későbbi években Szongott Kristóf, Lukácsi munkásságának nagy folytatója és szamosújvári tanártársa, már 510 közös eredetű szó segítségével magyarázta a rokoni kapcsolatokat.

A régi örmény irodalom gazdagsága, műfaji változatossága és más népek művelődésére gyakorolt hatása azt bizonyítja, hogy (a monda szerint) a bibliai Jafet leszármazottai az ó- és középkor nagy kultúrnépe volt. Az értekező próza területéről származó alkotásaik a magyarok őstörténetére utaló adatok gazdag tárházát képezik, melyek sokszor egészen új megvilágításba helyezik ennek részleteit. Lukácsi meglátásában a magyarok nem alkottak egységes népet, törzsszövetségekre, törzsekre és nemzetségekre voltak felosztva, melynek következtében nevük is több történetírónál más és más formában jelenik meg. Történelmi forrásokat vallató kutatásait Mar Ibas Katina (Kr.e. II. sz.) hátrahagyott írásának elemzésével kezdi, aki először tesz említést a hun eredetű, parthusokkal rokon, chusokról, akiket Lukácsi a magyarok őseinek tekint. A hun-chus és az euthalita-hun nép Chorenei Mózes /Kr.u. IV.sz./ Nagy Örményország története című munkájában is feltűnik. A világirodalomban is számon tartott Chorenei Mózes monumentális munkáját a későbbiekben Szongott Kristóf fordította le magyar nyelvre.

Az örmény történetírókat követve, Lukácsi a magyarokat érintő értékes adatokat tár fel Agatanghelosz (Kr.u. IV.sz.), Phárbi Lázár (Kr.u.V.sz.), Seboesz (Kr.u. VII.sz.), Asolich (XI.

sz.) és mások hátrahagyott írásaiból. Feltárt adatai szerint a magyarok legtöbbször a chus név alatt tűnnek fel, melyet a magyar nyelv a kos névalakban őrzött meg. Ugyancsak az ősmagyarokat kell látnunk szerinte Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár A birodalom kormányzásáról című munkájában szereplő szavardokban, akik a Kaukázus térségében, Örményország közelében éltek. Lukácsi szerint, a közös történelmi múlt magyarozza azokat az örményországi helyneveket, mint a Madschar völgy és Madschar város, melyek „nem a vak véletlen művei, hanem az ős előkorban itt lakott magyaroknak köszönhetik fennmaradásukat.”

Másfél évszázada annak, hogy Lukácsi Kristóf megírta A magyarok őselei és hajdankori nevei, .. című munkáját, mely megalkotása óta mit sem veszített értékeiből és időszerűségéből. (A könyv következtetései jó része azonban félreértésnek bizonyult - a szerk. megjegyzése.) Az iránta mutatózó érdeklődéssel magyarozható, hogy kiadása után jóval később, 1957 és 1976-ban is készült róla korlátolt számú utánnomás.

Amikor egy küzdelmekkel teli és megvalósításokban gazdag munkásélet alkonyán Szamosújvár város képviselőtestülete, a tanári kar és a helyi tisztviselők küldöttsége 1874 március 30-án a plébánialakban megjelentek, hogy Lukácsi Kristóf hetvenedik születésnapján iránta érzett hálójukat leróják, válaszbeszédében az ünnepelt kifejezte azon meggyőződését, hogy a kitüntetést „nem érdemeimnek tulajdonítom, hanem a város azon óhajának, mellyel a jövő nemzedéket buzdítani kívánta. Hazámnak, egyháznak, városomnak szolgálni óhajtottam, mindezt azonban nem érdemül számítom, ez kötelesség.” Lukácsi szavai távoli üzenetnek is hangzanak, melyek egy olyan egyéniség alakját idézik fel, akinek humánus tartása, tudományos önállósága és töretlen jelleme követendő példává nemesedik előttünk.

Kiss Ferenc
(Dés)

*****

A gyergyói táj festője
Karácsony János (1899-1974)
2. rész

Utánnomás az ARMENIA Magyarörmény időszaki szemle 2003/3-4. számából (e cikk első részét 2003. decemberi számában közöltük, ám nem jelezhetjük olvasóinknak, hogy folytatás is következik, ugyanis a lapból, amelyből átvettük, ez nem derült ki - a szerk.)

„1946-ban váltottunk egy-két szót Zifferrel, tudattam, hogy még élek, de semmim sincs - írja említett levelében. - Küldött egy pár tubus festéket, cserébe vásznat küldtem neki. Aztán elszegődtem, tanárnak... 1962-ben jártam nála utoljára ... készült már a hosszú útra”.

Barátsága a közelben élő Nagy Imrével maradt még változatlanul. Otthonában megfordult Szervátiusz Jenő, fiával Tiborral. Ezeknek a hosszú éveknek számára talán legnagyobb elégtételt hozó eseménye az a kiállítás-sorozat, melyet 1965-ben Szervátiusz Jenővel közösen rendezett Gyergyószentmiklóson, Székelyudvarhelyen, Székelykeresztúron, Sepsiszentgyörgyön és Csíkszeredában. Mindketten gyűjteményes anyagot mutattak be. Szervátiusz közel félszáz szobrát és domborművét, köztük korai, Csíkban és a Gyimesekben készült alkotásait, Karácsony János 17 olajfestményét és 54 akvarelljét.

Közösségi tárlatokon kívül, melyeken a festőnek legfennebb egy-két képét láthatták, egyéni kiállítást Karácsony János mindössze Marosvásárhelyen és Csíkszeredában, Udvarhelyen szervezett, és vándorkiállítás-szerűen szülőföldje tájaira, Szárhegyre, Ditróba, Gyergyóalfaluba, Csomafalvára vitte el képeit. Fialat pályatársa és földije, Márton Árpád írt katalógus-előszót, és méltatta az akvarelljeivel megújulni törekvő festő kései jelentkezését.

Kedvvel és kitartással vállalta azt a munkát, mellyel a Gyergyói Múzeum igazgatója, Tarisznyás Márton bízta meg. Ezek a rajzok, utcák, terek, házak nemcsak a múzeumi

kiállításokat tették érzékletesebbé, hanem a folyamatosan átváltozó, archaikusságában törvényszerűen a múltba merülő Gyergyó topografikus képei. A múzeummal való kapcsolata során fölmerült a minden idős festőt foglalkoztató kérdés: mi legyen otthonának-műtermének képeivel? Egy nemes gesztussal, pár évvel halála előtt negyven festményét ajándékozta városa közgyűjteményének. Így jött létre a Gyergyói Múzeum Képtára, 1971 januárjában, mely Karácsony János galériájából és Elekes Vencel magángyűjteményének képeiből áll.

A gyergyóalfalui származású, de Gyergyószentmiklóson élő Elekes Vencel az 1960-as évektől kezdte nagyobb buzgalommal képgyűjteményét gyarapítani. E kollekciónban elsődlegesen a gyergyói, csíki, Maros menti tájak festői kaptak helyet. Közöttük ott volt Karácsony Jánosnak is több képe mintegy jelzéseként a kettejüket összefűző őszinte barátságának.

A Gyergyói Múzeumban látható Karácsony János-képek a festő emlékét őrzik, s a szülőföldhöz kapcsolódó anteuszi kötöttségét tárják föl. Semmiképp sem elegendőek ahhoz, hogy rálátást nyújthatnának a pálya egészére. Egy korai, szép Önarcképen kívül pályakezdésének idejéből az 1930-40-es évekből semmi sem látható itt. Magángyűjteményekben fölbukkanó festmények, reprodukciók és képleírások visznek közelebb alkotói hagyatékának legalább áttekintő fölméréséhez.

Önarcképeinek két korai változata állítja elénk a pályakezdő festőt. A Gyergyói Múzeumban levő 1932-es portrét színbeli értékei ellenére még kissé merevnek, fényképszerűnek érezzük. A Gál-gyűjteményben látható 1934-es képmása ugyanakkor öntudatos sorsalakító döntéseiért megharcolni kész ember képét mutatja. Festés közben áll elénk, lazább tartással, nyitott ingnyakkal, kezében ecsetekkel és palettával. Már túl van első nagybányai tapasztalatain, a képen nincsenek rajzi hibák vagy esetlenségek.

Meglepő, hogy Karácsony János a nagybányai miliőbe is milyen gyorsan beleélte magát. Igaz, soha olyan ösztönző alkotói környezetben nem élt, mint a kolónián. Erőteljesen hatott rá Ziffer művészete, fiatalabb művésztársainak festésmódja, de távoli visszfényként az egykori neósok törekvése, műveiknek dekorativitása is.

A Bajorországban élő Lecca György gyűjteményében (kinek apja Gyergyószentmiklós neves röntgenorvosa volt), több Karácsony János kép mellett egy korai mű is helyet kapott. Az 1937-es keltezésű Utcakép Nagybányán című olajfestmény már pontosan érzékelteti, milyen szerkezeti fölépítésben és milyen színhasználattal készültek a festő ottani képei. Erősen kontúrozott fatörzsek keretezik a képet, a lombok mögött egy karcsú, jellegzetesen magas kémény és házak sziluettje látszik és átdereng a kobaltkék ég. A keskeny utcát követő patak kék szalagja csak fölerősíti a part agyagos földjének skarlátvörös színfoltját. Ziffernek mindig szigorú korrektúrái és kemény kritikája mellett tetszett ahogyan növendéke fejlődött. Karácsonynak egy Gyergyóban festett napsugaras képét (Lovas szekér) példának állította a fiatalabb kollégák elé.

Murádin Jenő

(Az Armenia ígérete szerint következni fog a cikk folytatása)

*****

Több odafigyelés kell!

A füzetek 2003. decemberi számában tudósítottunk arról, hogy november 8-9-én Örmény konferenciát rendezett Puskás Attila örmény katolikus plébános, vikárius Gyergyószentmiklóson (Gergely Judit -Kronika), amelyen előadók voltak: Puskás Attila vikárius, Tarisnyás Csilla, a szamosújvári ARMENIA szerkesztője, valamint Sebesi Karen Attila, a Magyarörmények Romániai Szövetsége elnöke. A sikeres rendezvényről Tarisnyás Csilla, mint az egyik szervező nyilatkozik a Romániai Magyar Szó 2003. november 12-i számában, Gál Emese Éva segítségével.

Miután előrebocsátjuk, hogy a magyarországi örmény közösség nagyon örül a konferencia szervezésének, sikeres és tartalmas megvalósulásának, amelyért köszönetünket és elismerésünket ezúttal is kinyilvánítjuk a rendezőknek és közreműködőknek - a nyilatkozat, illetve az Armenia 2003/3-4 számában megjelent cikk több pontatlansága miatt kénytelenek vagyunk szólni.

A 2001-ben tartott kolozsvári-szamosújvári magyarörmény konferenciát követően 2002-ben ugyancsak Kolozsváron tartottunk konferenciát Atyánkfia Apafi... címmel a 330 évvel ezelőtti erdélyi befogadás, betelepülés emlékére, amellyel együtt megemlékeztünk Petelei István író születésének 150 éves évfordulójáról Székelyudvarhelyen, Marosvásárhelyen, Szovátán is.

Ekkor - Tarisnyás Csilla állításával ellentétben - nem döntöttünk a következő konferencia helyszínéről.

Sem az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület, sem a „magyarországi örmény önkormányzat” nem tudott a konferencia szervezéséről, így nem volt módja dönteni a támogatásáról sem. Ilyen kérelem nem érkezett a szervezeteinkhez. Tegyük hozzá, hogy nem tudni, mit jelent ez a bizonyos „magyarországi örmény önkormányzat”! Magyarországon 30 helyi örmény kisebbségi önkormányzat, továbbá Fővárosi Örmény Önkormányzat és Országos Örmény Önkormányzat működik. Egyetlen szervezet sem kapott semmiféle bejelentést, kérelmet konferencia-szervezés kapcsán. (Meghívást sem.)

Az ARMENIA magyarörmény időszaki szemlével kapcsolatban Tarisnyás Csilla ezt nyilatkozza:

„Az előző években a magyarországi örményektől kaptunk támogatást a lap fenntartásához, de most ott is szűkült az állami keret, és nem tudnak támogatni..” A Fővárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat az 1994-1998 közötti időszakban rendszeresen támogatta az Armenia kiadását jelentős összeggel, majd 1998-2002 között a Budapesti Örmény Kisebbségi Önkormányzatok Társulása (a főváros II., VI., IX., XI. kerületi Örmény Önkormányzatok, valamint az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület együttműködése) tette ugyanezt, amely támogatás azonban az Armenia lapjain - kérésünk ellenére - soha meg sem említődött. (A támogatásért 200 db lapot kapott a támogató, amelyet ingyen továbbított a közgyűjteményeknek és az egyesület tagszervezeteinek.)

A 2003 évben alakult Fővárosi Örmény Önkormányzat 200 db lap vételét szavazta meg alkalmanként, ami 2003-ban meg is valósult, amelyet azonban ez év elején a szerkesztő asszony, Tarisnyás Csilla már nem tart méltányosnak.

Miután az EÖGY füzetek állami támogatásban nem részesül, és pályázati pénzekből kell megvalósítanunk működésünket, szervezeteinknek nincs módja támogatást adni az Armenia lap kiadásához, viszont állandó (és azonnal fizető) előfizetői vagyunk a lap alkalmankénti 200 példányának.

Ugyanide tartozik, de más kifogás: a nyilatkozatnak az erdélyi örménység létszámára vonatkozó része, sajnos nagyon pontatlan. Nem lehet tudni, hogy a számokat honnan vette a nyilatkozó szerkesztő asszony.

Puskás Attila gyergyószentmiklósi plébános nyilatkozott éppen az említett konferencia kapcsán: a 2000-es statisztikák szerint Gyergyószentmiklóson kb. 600 lelket számlál a magyar anyanyelvű, történelmi örménység. Sajnálatos, hogy egy hiányos és igen alábecsült adat került nyilvánosságra a jelzett cikkben. Kár, hogy az immár 10 éve a közösségben élő nyilatkozó még mindig nem ismeri a nagyobb örmény közösségeket, illetve nem volt ideje felkutatni Erdélyben az örménységet.

Mások azonban megtették, így az EÖGYKE füzetek hasábjain olvashatók erre vonatkozó adatok. Kolozsvár, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Marosvásárhely, Kézdivásárhely, Brassó, Szilágysomlyó... és sorolható tovább a jelentős létszámú örmény közösség a mai Erdélyben.

Kár a magyar anyanyelvű örmény közösségeket így megsérteni, hiszen az a néhány ember,

aki például Erzsébetvárosban tartja a magyar anyanyelvű örménység jelenét és őrzi, óvja és ápolja minden erejével múltunk felbecsülhetetlen tárgyi emlékeit, egyházi és világi hagyományait, kultúránkat, többet érdemel.

2004. február 20.

*Dr. Issekutz Sarolta
az EÖGYKE és*

Fővárosi Örmény Önkormányzat elnöke

*****

**Az erzsébetvárosi Örmény Szertartású Római Katolikus Plébánia
házassági anyakönyvéből
(V. rész)**

1886

Gyöngyösi F. Lajos - Slakovits Katalin
Papp Gyula - Pátrubány Mária
Antalfi Emánuel - Fatter Róza
Szász Gergely - Szentkovits Anna

1887

Avedik Lajos - Szentpéteri Charlotte
Papp Ferencz - Vikol Róza
Lengyel Emánuel - Kosztin Róza
Schédelmájer Ferencz - Karácsonyi Mária

1888

Papp Joachim - Gyerkó Zsuzsa
Pokorny Géza - Soos Júlia
Bogdán Gyula - Csiki Mária
Tániel Adalbert - Gyerkó Katalin

1889

Papp János - Köpeczi Ottilia
Mészáros József - Dsokebin Róza
Kopacz Imre - Tániel Róza
Kristyori Sándor - Fatter Sidónia
Tégler Alexius - Ájváz Róza
Körösi Acatius - Gombos Katalin

1890

Rozsnyai István - Gorove Anna
Linszky József - Török Mária
Zakariás Kristóf - Zakariás Ernesztin
Török János - Slakovits Katalin
Szabó József - Kozocsa Katalin
Nagy Lajos - Szentkovits Wilhelmina
Szabó Gyula - Földesi Anna

1891

Kovács Antal - Kendof Róza
Lajos Ferencz - Donszki Róza
Horváth Géza - Török Etelka

1892

Lőrinczi Mózes - Kopacz Katalin
Szentkovits Miklós - Josefi Aloyzia

1893

Tóth Károly - Khell Róza
László Dávid - Jakabfi Anna
Sovári Lajos - Jegdoli Aloyzia
Latzin Raimund - Dietrich Mária

1894

Bittermann Gyula - Szentpéteri Margit
Balog Károly - Slakovits Anna
Gajzágó Bogdán Valentin - Feigl Mária
Istvánfi Miklós - Tompos Polixena
Farkas Gábor - Zakariás Mária
Véber Péter - Kosztin Jozefa
Szabó Ákos - Dániel Matild

1895

Papp János - Szállasi Katalin
Zakariás István - Rozgonyi Irma
Zimny Ferencz - Szentpéteri Irma
Kerekes János - Keresztes Anna

1896

Gaál Ernő - Szentkovits Róza
Simo Mózes - Kábdebó Katalin
Eördög Sándor - Donszky Anna

1897

Máriássy László - Matskási Júlia

1898

Reschner Vilmos - Zitzmann Emma
Szentpéteri Kristóf - Lengyel Katalin
Szász János - Kendov Katalin

1899

Szentpéteri J. István - Zakariás Teréz
Fritsch G. - Schuster Mária
Donáth Gergely - Kendof Mária

1900

Kardos Kálmán - Szabó Katalin
Komlosy Árpád - Szálasi Anna

1901

Szabó Alajos - Jakabfi Vilhelmina
Hadházi Adalbert - Szentpéteri Katalin
Kristea Miklós - Kendov Veronika

*****

Szép könyv, jó kedv, értelmes beszélgetés

Február 27-én kora délután nagyszámú résztvevő jelenlétében zajlott le a Budapesten élő magyarörmény közösség újabb könyvbemutatója. Ennek előkészületeiről előző - februári - számunkban Olvasóink már kaptak híradást, most közölhetjük: megtörtént.

A Budavári Örmény Kisebbségi Önkormányzat képviselői sok odaadással és sok munkával készítették elő *Benedek Katalin* művészettörténész könyvét. Arról, hogy a könyv tartalmas és értékes legyen, maga a szerző gondoskodott, hiszen nagyon sok év kutatói munkássága és művészeti-ismeretterjesztő tevékenysége rejlik a megjelent írásokban. Egyszerűen fogalmazva: Benedek Katalin úgy tud elmondani nekünk, olvasóknak titkokat egy festmény, fotó, fafaragvány vagy szobor kapcsán, hogy megértjük az (élő vagy már régen elhunyt) alkotó szándékát is, a mű jelentését is.

Ez a képesség az, ami vonzóvá és olvasmányossá teszi a *Művészek és alkotások* című könyvben olvasható... tanulmányokat?... szövegeket?..., elbeszéléseket? Bizonyára ezért is írta *Dávid Katalin* művészettörténész a könyv bevezetőjében a következőket:

„Kimondhatjuk, hogy a művészet archetípus, létezésünk lényegének egyik meghatározója. Soha nem hiányzott és ma sem hiányozhat legszentebb és legnemesebb kapcsolatainkból. Jelenlétét minden időben megkövetelte a liturgia, tehát kísérője volt az Isten-ember kapcsolatának, de behálózza máig a legfontosabb életmozzanokat, a születést, a szerelmet, a halált. Legyen ez építészet, képzőművészet, irodalom, zene, szellemi és anyagi kultúránk nem létezik nélküle. Környezetünk minőségének egyik alapfeltétele.

Az azonban kérdés, hogy mennyire engedjük élni, adunk-e lehetőséget önmagunknak arra, hogy személyes és közösségi világunkat, azt a mikrovalóságot, amelyet életünk és a társadalom élete tölt ki, valóban gazdaggá tegyük a művészet alkotásaival. Mindenkinek hatalmában áll taszítani vagy magához vonzani a szépséget. Ha befogadjuk, egész emberségünk kap méltóságot tőle, látásunk, viszonyaink, gondolkodásunk nemesedik általa. Hogy azonban ez így legyen, nem elég az elhatározásunk: a kultúrát ugyanis tanulni kell. És ez az, aminek felismerése nem igazán vált bennünk tudatossá. Minden lehetőséget meg kell ragadnunk, hogy segítsük kialakítani magunkban a művészetet befogadó szemléletet. Ez a könyv egy határtalan nagy anyagból a vizuális kultúrára koncentrálna, a látvány művészetére, tehát a képzőművészettel találkozás lehetőségét nyújtja. Benedek Katalin *Művészek és alkotások* című munkáját értékként ajánlom az olvasó figyelmébe.”

(Egyébként Dávid Katalin - aki február 20-án tartotta nagyszerű székfoglaló előadását a Szent István Akadémián, amúgy pedig a Fővárosi Örmény Klub márciusi találkozójának vendége lesz férjével együtt, megtisztelte a könyvbemutatót.)

Február 27-én a budai várban működő Litea Könyvszalomban először is a háziasszony Bakó Annamária üdvözölte a jelenlévőket. Ezután két kiváló zenész, Zábó Gyula (a Magyar Rádió énekkarának énekese) és Schmidt Ferenc gitáros-énekes (a Honvéd Együttes tagja) vezetett be minden jelenlévőt a régi és új magyar költészet vidámabbik területére. Kezdetnek elhangzott Balassi Bálinttól (lévén Balassi-év!) a „Borivóknak való...”, majd néhány 20-ik századi magyar költő szellemes-gunyoros verse.

E versek között volt olyan is, amelyik különösképpen megindította a beszélgetést vezető, a könyvet bemutató *Alexa Károlyt*, aki résztvevője volt annak a kiadványnak, amelyből a

zenészek a verseket merítették. És, tegyük hozzá, egyenest a február 27-i könyvbemutató alkalmára megzenésítették!

Alexa Károly bevezetőjében igen lényeges dolgot mondott el: miközben majdnem egy évszázada - a rádió, a televízió, majd a számítógép megjelenése óta - világszerte folyton-folyvást „temetik” a Guttenberg-galaxist, jó érzés, öröm, hogy az ember értelmes, és egyúttal szép, új könyvet vehet kézbe. (Hogy érthetőbb legyen: a „Guttenberg-galaxis” kifejezés az írott, nyomtatott, könyv-alakban megjelenő szellemi értékek világát jelenti.) Alexa Károly azt is hangsúlyozta, hogy Benedek Katalin Művészek és alkotások című könyve európai és magyar sokszínűséget tükröz.

A szerző - könyve ajánlásához híven - a bemutatón jelenlévő édesanyját virágcsokorral köszöntötte, majd arról beszélt, mit jelentett számára a családi kör, a kibocsátó fészek, a kisbaconi eredetű Benedek-famíliából való származás. Benedek Katalin könyvének témái - az erdélyi örménymagyar Hollósy Simontól az orosz európai festészet nagy alakján, Repinen és Szabó László örményországi múltat idéző fotóin, Szentpétervárott működő orosz örmény alkotók képein és szobrain át a huszadik század magyar képzőművészetének olyan általános, mondhatni világértékű alkotói életműig, mint Szervátiusz Jenő szobrai vagy Háger Ritta faliszőnyege - sokféle témát mutat be. Minden esetben egy-egy konkrét vonatkozást, konkrét mondanivalót tár elénk, remekül feldolgozott képek kíséretében. Lényege az értékközpontúság: lehet valaki ilyen s olyan származású, Benedek Katalin ettől függetlenül azt meséli el nekünk, ami értéket, továbbvivő tartalmat - netán, mint a vörös színnek az orosz képzőművészetben betöltött sokévszázados szerepéről szóló, talán további, részletesebb feltárást is megérdemlő elemzésben - figyelmeztetést jelenthet.

A könyvet forgatva milliányi képzetársítás születik az emberben.

Alexa Károly felidézte például saját szentpétervári élményeit is: a Művészek és alkotások című könyvből kiderül ugyanis, hogy Benedek Katalint (még a hetvenes-nyolcvanas évek Leningrádjában) mennyire mélyen érintette az egykori szentpétervári templomok elgyötrése, raktárrá, gyárrá alakítása. Nem kevésbé Alexa Károlyt. Jászsági élményei hatására az irodalomtörténész Alexát ugyancsak mélyen érintette Benedek Katalin írása Vágó Pálról s az általa festett - „természetesen” szétdarabolt és a nagyvilágba szétszórt panoráma-festmény, az Erdélyi körkép témája, leírása, sorsa, állapota. Ez is olyan pont volt a könyvbemutató során, ahol bemutató és bemutatott a legmagasabb intellektuális szinten találkozott.

A résztvevők megismerhették Orosz Adélt, a könyv tervezőjét, akinek komoly könyvészeti érdeme a különlegesen szép, értelmes kivitel - annyira, hogy nyugodtan azt mondhatná: letette a vizsgát a szép magyar könyv nagy alakjai előtt -, valamint Gosztonyi Máriát, a Budavári Örmény Kisebbségi Önkormányzat elnökét, aki egy támogatóktól segített könyv kiadásával járó, elképesztően bonyolult gazdasági-pénzügyi tevékenység lebonyolítója lett. Természetesen jelen volt a könyv szerkesztője, jelen sorok írója is.

A szerzőről, Benedek Katalinról azt is megtudtuk, hogy a Nemzeti Galéria raktárban „szunnyadó” műkincseiből rendszeresen rendez tematikus kiállításokat, valamint (jelenlévő kolléganője, Sós Katalin jóvoltából), hogy értékközpontúsága a mindennapi tevékenység, például a közterekre kerülő alkotások zsűrizése során is következetesen érvényesül.

Ezután Schmidt Ferenc és Zábó Gyula ismét csak jókedvet árasztó zenéje következett, majd a jelenlévők az örmény konyha húsos és édes csemegéi mellett pezsgővel és borral köszönthették a szép könyv szerzőjét, aki készséggel dedikálta művét a sorbanállóknak. Közben pedig a jelenlévők - így például Lászlóffy Aladár és Issekutz Sarolta - jóízű beszélgetéseket folytattak.

A könyvbemutató sok résztvevője nyilatkozott később úgy, hogy a könyv, a szerző, a bemutató beszélgetés, az egész esemény együttesen az erdélyi származású magyar örményekhez méltó örömnep volt.

Hozzáteesszük: a Művészek és alkotások című könyv a Fortuna-udvarban található Litea

*****

Örmény tárgyú könyvek magyarországi és erdélyi könyvtárakban

I. rész Örmény tárgyú könyvek

Összeállításunk tartalmazza azon örmény tárgyú könyveket, amelyek jelenleg fellelhetők legalább az Országos Széchényi Könyvtárban. Kérjük, jelezzék, ha felsorolásunk nem teljes, azt szívesen kiegészítjük.

I/A alatt a Fővárosi Örmény Kisebbségi Önkormányzat, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Budapesti Örmény Kisebbségi Önkormányzatok Társulása által adományozott könyvek jegyzéke található, 1994-től napjainkig.

I/B alatt felsorolt könyvek ugyancsak a fenti szervezetek adománya, azonban csupán néhány könyvtárnak jutott belőle.

I/C alatt azon könyvek jegyzéke található, amelyek kiadásáról tudomásunk van, saját könyvtárunkban megtalálható, de könyvtárakba kerülésükről nem tudunk. Megjegyezzük azonban, hogy a Magyarországon megjelenő könyvek köteles példányai (6 példány) az Országos Széchényi Könyvtárba kerülnek, onnan további könyvtárakhoz jutnak.

A II. részben a magyarországi és erdélyi könyvtárak jegyzékét fogjuk megjelentetni, ahová könyveinket eljuttattuk.

A. Valamennyi könyvtárban megtalálható könyvek jegyzéke:

1. Szongott Kristóf: A magyarhoni örmény családok genealógiája /1898, reprint, Budapest 1995/
2. Szongott Kristóf: Szamosújvár szabad királyi város Monográfiája I-IV kötet / 1901,1903, reprint, Budapest 1996-1999/
3. Schütz Ödön: Hajk és Bél harca. A régi örmény irodalom kincsestára I. /Budapest 1995/
4. A többi, néma csend.../Budapest 1995/Az örmény genocídium 80. évfordulójára/
5. Bona Gábor: Az 1848/49-es szabadságharc örmény hősei /Budapest 1995/
6. Gábor Bona: THE ARMENIAN HEROES OF THE HUNGARIAN WAR OF INDEPENDENCE IN 1848-49 /Budapest 1996, angol és örmény nyelven/
7. Kedves Gyula; CZETZ JÁNOS, a szabadságharc legifjabb tábornoka /Budapest 1996/
8. Fancsali János: Viski János fiatalkori évei /Magyar Örmény Múzeum sorozat 1./
9. Az örmény-katolikus egyház története és művészete konferencia, 1997. november 20-22. /Budapest 1999/ Erdélyi Örmény Múzeum sorozat 2.
10. Az erdélyi magyarörmények társadalmi szerepe, örmény-katolikus egyháza és identitástudata régen és ma c. konferencia Szamosújvár 1999. november 20-21. /Budapest 2000. Erdélyi Örmény Múzeum sorozat 3./
11. Dávid Csaba: Történetjátékok /Budapest 2001, Erdélyi Örmény Múzeum sorozat 4./
12. A 300 éves örmény szertartású római katolikus egyház és közösségei Magyarhonban régen és ma c. konferencia Budapest 2000. szeptember 29-október 01. /Budapest 2001, Erdélyi Örmény Múzeum sorozat 5./
13. Bíró Sándor: A forradalom tribünjétől a külhoni városokig /Budapest 2002., Erdélyi Örmény Múzeum sorozat 6./
14. Örménymagyarok, akik hatottak, alkottak, gyarapítottak, hogy a haza fényre derüljön és kincses legyen Kolozsvár - Szamosújvár 2001. szeptember 14-16., IV. jubileumi konferencia /Budapest 2000, Erdélyi Örmény Múzeum sorozat 7./
15. Gudenus János József: Örmény eredetű magyar nemesi családok genealógiája /Budapest 2000/

16. Dr. Száva Tibor Sándor: A csíkszépvízi Száva család /Csíkszereda 2000/
17. Ávédik Lukács: Szabad királyi Erzsébetváros monográfiája /Szamosújvár 1896, fénymásolt kiadás/
18. Dr. Száva Tibor Sándor: Szépvízi magyarörmények nyomában /Bécs 2003/
19. Dr. Horváth Zoltán György - Gondos Béla: Ani, az ősi örmény főváros és magyar vonatkozásai /Budapest 2003/- magyar, német és angol nyelvű fotóalbum
20. Benedek Katalin: Művészek és alkotások /Budapest 2004/
21. Erdélyi Örmény Gyökerek füzetek, bekötött évfolyamok: 1997,1998,1999, 2000, 2001, 2002, 2003

B. Néhány könyvtárban megtalálható könyvek jegyzéke:

1. Czetz János: Emlékezéseim /Budaörs 2001, Magyar-Örmény Könyvtár 1./
2. A székelyföldi örmény katolikus egyház anyakönyvei I. Gyergyószentmiklós első kötet / 1725-1905/ Magyar-Örmény Könyvtár 5., Budaörs 2002/
3. Balázs-Bécsi Attila: A szamosújvári magyar-örmény katolikus temető monográfiája /Budapest 2002/
4. A romániai katolikus örmények ordináriátusa Szamosújvár /Szamosújvár 2001/
5. Bogos Mária: A szépvízi örmény közösség /Budapest 1997/
6. A gyergyói örményekről Kiskalauz /Gyergyószentmiklós 2001/
7. Gazdovits Miklós: Az erdélyi örmények történetéből /Kolozsvár 2000/

C. További örmény tárgyú könyvek (könyvtárakba kerülésükről nincs információ)

1. Dzsotjan Gagik - Krajcsír Piroška: Örmény nyelvkönyv /Dorog 1997/
2. Fancsali János: Zsizsmann Rezső /MÖK 2. Budaörs 2001/
3. Cserei Szász László: Várok igaz sárkányt - válogatott versek /MÖK 3. Budaörs 2001/
4. Fancsali János: A Busitia-levelek /MÖK 4. Budaörs 2001/
5. A székelyföldi örmény katolikus egyház anyakönyvei I. Gyergyószentmiklós /1725-1905/, második kötet Névmutató /MÖK 6. Budaörs 2003/
6. Petelei István: „Csak egy szabályunk van: Igazat kell írni!” /MÖK 7./
7. Dr. Kapronczay Károly: Adatok a magyarörmény orvosokhoz és gyógyszerészek történetéhez /MÖK 8. Budaörs 2002/
8. Fancsali János: Liszt Ferenc erdélyi tanítványai /MÖK 9. Budaörs 2003/
9. Bányai Elemér: Az örmény metropolisz /cikkek, anekdoták/ Budapest 2001
10. Szongott Kristóf: A magyarok eredete és őslaka /Szamosújvár 1906. reprint, 2003/
11. Lukácsy Kristóf: A magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei, eredeti örmény kútfők után /Kolozsvár 1870/ reprint, 2000 Budapest
12. Gyergyószentmiklós monográfiája /Szerkesztette Garda Dezső/ Csíkszereda 2001
13. Gevork Emin: Hét ének Örményországról
14. Chorenei Mózes: Nagy Örményország
15. Bagi Éva: Kövek zenéje - Örményországi barangolások /Budapest 2003/
16. Örmény-magyar bibliográfia magyar nyelven /összeállította Korbuly Domonkos, Simon J. Zaven, 1986, Országos Közművelődési Központ Módszertani Intézet/

Folytatjuk

*****

Köszönetnyilvánítás

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület hálásan köszöni Horváth Vilmos és Ötves Erzsébet 2003. novemberében küldött 11 500 forint adományát, amellyel az egyesület működését támogatták.

*****

Kitűnő örömmel...

...olvastam az „Erdélyi Örmény Gyökerek”-ben Kolozsi Gergely István ny. jogász kutatása és kijegyzetelése alapján közreadott „Régi Országos Személyi Adattárakban szereplő örmény-magyar gyökerű nevesebb személyek” című cikket.

A felsorolt személyek mind szamosújváriak. Már többször is leírtam, én is szamosújvári vagyok, ott születtem, ott nyílt szemem a világra, mely állandóan tágul. Az élet valami furcsa fintora mindig visszavisz születésem színhelyéhez. Először csak a közvetlen környezet, az emberek, aztán a történetek és a helytörténet érdekelt. Gondoltam - kiegészítem a leírtakat.

Szamosújvár, Szolnok-Doboka vármegye törvényhatóságába kebelezett szabad királyi megyei város volt. Királyi város jellegét 1691-ben I. Lipót, szabadalmait III. Károly, Mária Terézia, II. József állapította meg, V. Ferdinánd pedig 1838-ban a szabad királyi városok sorába emelte. Törvényhatósági jellegét 1876-ban a XX. törvény szüntette meg. A város hatósága kiterjedt a városban és a város területén lakó, vagy tartózkodó minden személyre és a városban és a területén létező minden vagyona.

Szamosújvár szabad királyi megyei város az előbb említett hatóságot, az ebből keletkező jogait és kötelességeit a képviselőtestület, illetve ennek közgyűlése, a város elöljárósága és ennek hatóságai útján gyakorolta. A város elöljáróságát a polgármester, az árvaszék és egyes tisztviselői jelentették.

A város a vár melletti Gerla faluból, a Kandia nevezetű részből - ahová a várban foglalkoztatott tisztek telepedtek le -, valamint az örmények által megvásárolt és alapított Armenopolisból alakult ki. Az örmények 1239-ben vándoroltak ki Ani városából, 433 évig tartózkodtak a Krím félszigeten, Lengyelországban és Moldovában. 1672-ben I. Apafy Mihály fejedelem hívására jöttek Erdélybe, Verzeskul Oxendius püspök 1691-ban I. Lipót királytól engedélyt kapott, hogy Gerla falu helyén várost alapítson. (Minderről lásd lapunk elején Puskás Attila előadását - a szerk.) 1700-ban tették le a város alapkövét. Egyes vélemények szerint a város tervét a Rómából hozott Alexa örmény mérnök készítette, a fennmaradt dokumentumok szerint a szebeni Guberniumhoz tartozó General Komando hadmérnökei készítették.

A város önkormányzata korán alakult ki, az általános erdélyi szokásjog szerint működött, kevésbé sínylette meg a különböző korokban ható központosítási törekvéseket. A miérettel azzal kellene válaszolni, hogy polgárai különös helyzetben voltak: kölcsönt adtak a császári udvarnak.

A város címere zöld mezőben Jatayu, az örmény kétfejű sas aranyban, kiterjesztett szárnyakkal, jobb karmában egyenes kardot, baljában keresztet birodalmi almát tartva. A két fej közül, a közös nyakrészből lóherelevelű aranykereszt emelkedik ki. A város lobogója: nedvzöld - sárga. Heraldikai lobogója: négyzetes alakban nedvzöld lobogó, középpütt az arany, illetve sárga Jatayuval.

Később, ezt az évszázados címet többször is megpróbálták mással helyettesíteni. 1940 szeptemberétől 1944 szeptemberéig, a szovjet megszálló „felszabadító” csapatok érkezéséig, négy évig ismét a Jatayu címer és választott vezetősége alatt élt a város. A szocializmus éveiben furcsa címerek készültek, pártállami megrendelésre.

A város működését mind a mai napig jelentősen befolyásolta a polgármester és a városi tanács, bármilyen névvel is illették. Néhány viharos évről írnék, majd később egy teljesebb képet szeretnék - emlékeim alapján - a városról, a várról, az emberekről festeni.

Az említett cikkben szereplők az 1900-as években éltek Szamosújváron, szó van a város közigazgatásában résztvevők, és az 1919-es fordulat, a román fennhatóság alá kerülő város vezetésében részvevők életéről is. Gondolom, néhány szóban erről is kellene beszélni, hogyan alakult a város története az 1918-1919-es években.

Erdély egyesülését Romániával 1918 december 1-én mondták ki Gyulafehérváron. Ezen a

gyűlésen Szamosújvárról részt vettek: Dr. Iuliu Hossu görög katolikus püspök, Dr. Octavian Domide kanonok, Dr. Grigore Papp kanonok, Dr. Valeriu Roman, Dr. Gheorghe Bob, Dr. Dumitru Man, Alexandru Pop, Augustin Deacu és Livia Coriolan.

A törvényes magyar városi tanács 1918 decemberében tartotta utolsó ülését. Ez a gyűlés nem fejeződött be, az aznapi véres események miatt. A magyar forradalmi közigazgatás, amelyet a Magyar Nemzeti Tanács felügyelt, csupán december 23-ig, a román csapatok bevonulásáig működött. Ezután a városháza a Román Nemzeti Tanács felügyelete alatt működött, gyakorlatilag 1919 március 17-ig. Ekkor vette át a közigazgatást román részről Somes megye képviselőjében Dr. Teodor Mihail (talán van, aki emlékszik előző nevére: Dr. Mihályi Tivadar) prefektus (főispán) és Dr. Viliam Sorban (Dr. Sorbán Vilmos) alprefektus (alispán).

1919 március 17-én a város tisztviselői karát összehívták és felszólították a hűségük letételére. Az eskü letételét valamennyien megtagadták, az orvosoktól, az állatorvostól, a városi mérnöktől és az erdőőrtől nem követelték, így ők valamennyien megmaradtak állásukban.

Az első román polgármester Ancean Alexandru (Sándor) nyugalmazott királyi járásbíró volt. A város átvétele után az első egy katonai közigazgatás volt (1919 júniuság), ezt a román hadsereg és csendőrség felügyelte. 1919 júniusa-júliusa káosz volt a közigazgatás területén. A következő, második átmeneti román közigazgatás 1919 július 1-től 1921 október 31-ig működött a gyulafehérvári Consiliu Dirigentnek alárendelve, ennek felosztatásáig. Ancean polgármester 1919 júniusában megvált tisztségétől, helyébe a főispán (prefect) Mircea Victort nevezte ki.

A városi árvaszék egészen 1924-ig működött, ekkor szüntették meg a román hatóságok, az iratokat és a gyámpénztárt a dési törvényszék vette át. A kiskorúak vagyonát Bukarestben központi pénztár kezelte. Az árvaházat (Világosító Szent Gergely örmény-katolikus fiúárvaház, és az örmény-katolikus leányárvaház) a román állam vette át. Sokan nevelkedtek az árvaházban, megemlíteném Gámenczi Zoltán festőművész nevét, aki Marosvásárhelyen élt.

A Világosító Szent Gergely örménykatolikus fiúárvaház alapját Lukácsi Kristóf esperes plébános vetette meg 1860-ban, számosan járultak hozzá és 1877-ben nyílt meg az új épület. (Ezzel kapcsolatban lásd Lukácsi Kristófról szóló cikkünket - a szerk.) Bővítését Czecz Gergely tanár hagyománya tette lehetővé. Az örmény-katolikus leányárvaház 1902-ben épült, 1903 szeptemberében nyitotta meg kapuját, alapítója Kovrig Tivadar volt. Az árvaházak igazgatója Bárány Lukács címzetes kanonok, örmény-katolikus főesperes plébános volt, haláláig, 1920-ig. Utódja Kapatan Márton plébános volt.

Bár 1778-ban Verzár Lukács esperesplébános 406 frt ad a városi szegény örmények segélyezésére, melyet végrendeletileg 100 arannyal told meg, a szegények háza és a kórház Karácsonyi Emmánuel nevét viseli, 1800-ban létesült. Homlokzatán olvasható „Senodochium Karacsonianum MDCCC”.

Itt kívánom megjegyezni, hogy Dr. Raul Sorban soha nem volt szamosújvári, soha nem volt magyarérmű, ha néha még annak festette is magát. Ezért sem értem, miért szerepelteti Kolozsi Gergely István cikkében. Kolozsvári diákkori emlékeimre, Baász Imrére tudok itt hivatkozni: Dr. Karácsonyi Zoltánról mesélte, hogy 1940 szeptemberében egy elszavalt Talpra magyarért feljelentették - a feljelentő 1945-ben nem más volt, mint Dr. Raul Sorban.

A cikkben szó van Duha Kristófról. Egyáltalán nem szeretném kisebbíteni személyes fellépéseinek fontosságát, de szép lett volna, ha említés történik Tódorffy Lukács polgármesterről, aki Szamosújváron (a város alapításától kezdve napjainkig) a leghosszabb ideig működött, 42 évig volt polgármester, 1919-ben névleges polgármester, de 1918-tól a közigazgatás átadásáig Duha Kristóf vitte a város ügyeit, aki 1917-től Páter Ábrahám Zacheitől a főjegyzői teendőket vette át, ennek nyugalomba vonulásakor.

A város önkormányzatiságának egyik jelentős része az, hogy városi rendőrsége volt, egészen 1920 decemberéig, akkor szűnt meg, helyébe államrendőrség lépett. 1919 március 17-től a városi rendőrfőnök Pinteá Augustin, alkapitány Man Gheorghe, rendőrbiztos Mészáros Tivadar volt. A rendőrség államosítását Bolfa Alexandru vezette be, egészen 1926-ig működött, utóda Berlean Ioan volt, aki 1930-ban adta át a kapitányságot Onitiu Aurelnek.

Furcsállom az összeállítást, mert olyanokról is szó van akkor, amikor a helyi Magyar Pártban betöltött tisztségekről is beszél, akik egyáltalán nem mondhatók magyarérműnek. Végezetül a cikkben szereplő Martaian Harutyunról, főleg a Dikrán, véleményem szerint Dicran fiáról. Talán van (én csak szájhagyományból ismerem a történeteket), aki emlékszik, 1956-ban, amikor Páskándi Géza volt a kolozsvári Bolyai Egyetem Diákszövetségének elnöke, akkor volt Martaian Dicran a Babes Diákszövetség elnöke. Gondolom, sokan élnek még azon idők szemtanúi, és lesz, aki megírja az eseményeket.

Sajnálom, hogy Ornstein Józsefről, cs. és kir. nyug. őrnagy, szamosújvári lakosról, a város és környékének szakavatott kutatójáról, a római kori helytörténésről egyetlen szó sem esik. Budapesten született 1829-ben, 1849-ben honvéd tüzér lett, részt vett több csatában. A szabadságharc bukása után a császári hadseregbe besoroztatták. Ott szolgált 1881-ig, nyugdíjba vonulásáig. A Szamosújvárra vonatkozó tanulmányait az Archeológiai Értesítőben tette közé: „A szamosújvári Athene szobrocskáról”, „A Szamosújvár melletti római telepről”, „Egy síremlék a szamosújvárnémeti ev. Református templomban” (erre, különösen felhívnam azok figyelmét, akik a város és környékének népességét, annak változásait kutatják, ma talán kevesen tudják, hogy e falu valamikor szintiszta magyarlakta település volt), „A szamosmelléki új várról”, „A ravennai geographus ismeretlen daciai útvonala”, „A bachans nő képe”, „Adalék a ravenna-féle Congri alkalmazásához”, „Ásatás a Szamosújvár melletti római castellumban”, „Deés és vidéke katonai tanulmánya”, „Dacia nyugati határáról”. Az utókor számára fontos lehet még a Kovrig Simon és Ornstein József: „Index florae Szamosujvariensis. Szamosujvarini 1899” című könyve.

Tisztelettel: Dr. Kegyes Csaba

*****

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület folytatja az adományok gyűjtését az erdélyi magyarörmény közösségek részére. Megköszönjük az eddig hozzánk eljuttatott adományokat, továbbítjuk azokat. Pénzbeli adományokat az egyesület bankszámlájára is be lehet fizetni.

Bankszámlaszám: Budapest Bank Rt. Királyhágó fiók: 10100792-72594972-00000007

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület székhelye: 1015 Budapest, Donáti utca 7/a.

Postacíme: 1251 Budapest, Pf. 70. **Telefon:** 201-1011, **fax/tel.:** 201-2401

Elnök: dr. Issekutz Sarolta, fogadóidő minden szerdán 16-18 óra között.

ERDÉLYI ÖRMÉNY GYÖKEREK - füzetek

Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület havonta megjelenő kiadványa

A kiadványt támogatja:

A Fővárosi Örmény Önkormányzat

(Budapest V. Akadémia utca 1. IV. em. 426)

és a Budapest Főváros II. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzat

Nyilvántartási szám: 2.2.4/78/2002.

Felelős kiadó: dr. Issekutz Sarolta

Szerkesztő Dávid Csaba

Munkatársak: Dr. Sasvári László, Bálintné Kovács Júlia, Szongoth Gábor

Szerkesztőség: 1251 Budapest, Pf. 70. Tel.: (1) 201-1011, Fax: (1) 201-2401

Nyomdai munkák: Timp® Kft.